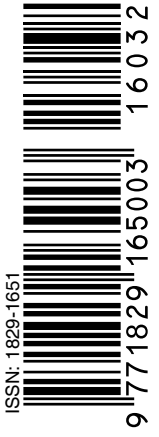

Ազգ

2 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2016 ՈՒՐԲԱԹ 32(5432)

Սեպտեմբերի 12-ի աշխատանքային օրը կսեղափոխվի սեպտեմբերի 17

2016 թվականի սեպտեմբերի 12-ի աշխատանքային օրը սեղափոխել 2016 թվականի սեպտեմբերի 17-ը՝ շաբաթ օրը: Այս մասին որոշում կընդունվի Հայաստանի կառավարության այսօրվա նիստում: Որոշման նախագծի հիմնավորման համաձայն, աշխատանքային օրը սեղափոխելու որոշման ընդունումը նպաստում է հնարավորություն ընձեռել Հայաստանի Հանրապետության ֆաղափարներին՝ հաշվեհարկի սեպտեմբերի 11-ին հաջորդող հիշատակի օրն այցելելու իրենց ննջեցյալների գերեզմաններին:

Օրերի Հեծ

Ֆիդայու դեռ կենսունակ կերտարք մեր մեջ

90-ական թվականներին, Արցախյան ազատամարտի բռն օրերին, երբ միջազգային մամուլի ուշադրությունը սեւեռված էր հայ-ադրբեջանական ճակատների վրա, մեր ֆոտո-թղթակիցներից ոմանք, հեղինակավոր դարբերականների դասվեցին, ճակատային լուսանկարներ էին հայթայթում նրանց: Սովորաբար հայկական մեր դասերը ստացվում էին հարազատ լուսանկարներ էին դրանք. բանը բեղ-մորուխով, բազմաթիվ սարգաներով, բերանի անկյունում մխաթող սիգարետով, «Զալաբնիփով» հրացանը վեր դարձած, դեմքի խոժոռ ու վախեցնող արտահայտությամբ զոհների նկարներ էին դրանք: Մեզ համար դասեր էին, օտար ընթերցողի համար՝ կասկածելի դասեր: Հորդորներս մեր ֆոտո-թղթակիցներին՝ ավելի մարդկայնական, հնարավորինս կանոնավոր բանակային արտափնով ներկայացնելու մեր մարտիկներին՝ սովորաբար ընդունվում էր սարակուսանքով: Ո՞նց թե, աշխարհը թող իմանա, որ մենք այսօրիսի հերոս զոհներ ունենք, որոնք կրկնում են հայրենի հողի ազատագրման համար: Հերոսությունը նույնականացվում էր արտափն վայրենի ստեփի հետ, եւ ասեցեք ձոսում էին մենք այդ արտափնի մեջ՝ հերոս երեւալու համար: (Այս դասին հիշեցի երկու օր օտարի «Որ մենք հերոս»-ներին, նաեւ՝ Չարենցի խմբադաս Հավարեին՝ իր թեք փափախով, սոխակ ձիու վրա...):

Արտափն այդ կերտարք, որի արմատներն ունեն շուրջ 150 տարվա հնություն՝ «յարի փոխան գեներ» գրկողի, «հերոս մոնչեց, Սուլթան Ղուրդաղ»-ի օրերից եկող, կենսունակ է միշտ, նաեւ դուր:

Այդ կերտարք չփոխվեց անգամ այն բանից հետո, երբ 1992 թ.ին հայտարարվեց Հայոց բանակի ծնունդը եւ հեզգիտե սովորական դարձավ կանոնավոր բանակային, մաքուր սահմանը զինվորի, փողկաղավոր սղայի արտափնը, ներկայությունը: Մեր ժողովրդի մեջ բնավ չխամբեց ազատամարտի, ջան ֆիդայու առատելական կերտարք: Հետագայում լույս տեսած բազմաթիվ գրքեր, հոդվածներ, ֆիլմեր ավելի եւս շեշտեցին այդ կերտարի գրավչությունը շաբա-շաբա համար, որոնց ֆոկլորային մտածողությունը նպաստեց, որ ազատամարտի բովոլ անցած եւ իսկաղեխ հայրենասեր ու անձնագոհ այդ զոհներից ասեցեք ինքնաներշնչվեցին, որ իրենք կարող են ոչ միայն կռիվ ու մարտ, այլևս ղեկավարել:

Շաբա կարող ենք հիշել 90-ականներին Արցախից եւ ճակատային մյուս գծերից երեւան հասնող սղառնակիները՝ «Էստեղ գործներս ավարեցին, կիջնեմ երեւան, եւ բոլորիդ հախիցը կզանք»: Այդ օրերին արքեր թերթեր, որոնք շաբա նաեւ «Ազգ»ը, գրեցին «Վիտեմամյան սինդրոմի» մասին: Սակայն բարեբախտաբար կամ դժբախտաբար, այդ սինդրոմը, չարացածության այդ ակիդ փերվեց հայոց աշխարհում ծավալված հախիտում, անկազմակերպ սեփականաւորումն էր շաբա ղախին: Ազատամարտիկներից ճարտիկները, զոհբաները ձեռք դրեցին անեն տեսել ունեցվածները, դասերները, արտափնությունների վրա, մինչ «խեղձերն» ու «անձարակները» մնացին արքեր տեսակի օգնությունների ու «փարոսների» հոյսին...

Մեր երկրում առաջացավ մի խավ, նախկին ազատամարտիկների մի կասա, որ առայսօր իր ձեռքին էր դառնում դասերը, ղեկավարում արքեր կառույցների, սնտեսության արքեր ոլորների սիրաղեցող դիրքերը, ֆիլ բացառությամբ՝ աղաւորի ձեռք, եւ առանց բացառության՝ հավակնոս, որ իմ տղավորությամբ գալիս է նրանց ազատամարտիկի անցյալից: Նրանք անեն բան գիտեն, նույնիսկ՝ երկիր ու ղեկավարել: Չէ՞ որ նրանք արյուն են սվել: Ժողովուրդը միշտ դասեր է նրանց:

Եվ այդ հավակնության դրստորումներից մեկին, անշուշտ խիստ ծայրահեղ, մենք ակամաստե եղանք ՊՊԾ գունդը գրաված զինյալների գործողությունների ընթացքում, երբ կրկին անգամ հառնեց ազատամարտիկի կերտարք, այս անգամ «ներին թեւանու» դեմ...

25 տարին բավական ժամանակ է, որ մեր ժողովուրդը դուրս գա, ձեռքազատի ֆիդայու կերտարի սիրաղեցությունից: Նոր սերունդ է փորձում մենք աստաղեզ՝ զարգացած, բաց ուղեղով եւ ոչ դակաս հայրենասեր, խիզախ եւ հերոսության ընդունակ: Վկա՞ Զառոյա դասերազնը: Դիրքերը զիջենք նրանց:

ՀԱՎՈՐ ԱՎԵՏԵՐԵԱՆ

ՍԱՐԻԵՏԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

Տին ձեռով չի կարելի, նորին էլ դեռ խաբա են սալիս

Ընտրական գործընթացների նկատմամբ վստահության չգոյություն, ընտրությունների ընթացքը վերահսկելու լրացուցիչ մեխանիզմների իշխանական հանձնառության չեղարկման դրամաներում, նախորդած ադրիկյան եւ հուլիսյան դեմոստրացիան, առաջիկայում Հայաստանի համայնքների զգալի մասում կայանալիք ՏԻՄ ընտրությունները 2017 թվականի խորհրդարանական ընտրություններից առաջ մի փորձարկում կամ նախափորձ կարելի համարել մի քանի առումներով:

Նախ՝ դասասխան է սրվելու այն հարցին, թե ի վերջո ինչպես են լուծվելու խնդիրները Հայաստանում՝ նորմալ ընտրություններով, թե՞ աղտոտվածությամբ կամ հեղափոխությամբ: Այո, հուլիսյան դեմոստրացիան աղտոտված էր, որ հայ հասարակությունը երբեք գոհ չի եղել նախորդ բոլոր ընտրական գործընթացներից՝ համադրեցական եւ սեղական ընտրությունները սովորաբար վերածվել են ֆինանսական եւ վարչական լծակները կիրառելու լայնամասշտաբ միջոցառումների, ընտրող հաճախ խաղից դուրս ու անտեսված է մնացել: Հիմա, երբ ընտրակարգ է փոխվել, նորացված Սահմանադրություն կա, խորհրդարանն ու կառավարման ինստիտուտները ֆորմալ առումով փոփոխությունների են ենթակա, թեւս բո-

վանդակային առումով կասկածում ենք այդ փոփոխություններին, միգուցե հնարավորություն ու դաստիարակ կա՞ ինչ-որ բան փոխելու մեր երկրում: Թե՛ անեն ինչ մնալու է այնպես, ինչպես կա, ու միայն մույսի խնդիր է լուծվել՝ 100 տարու համաձայնական ընտրակարգ անունով: Սա՛ մեկ: Երկրորդ՝ 100 տարու համաձայնական կարգով անցկացվելիք ՏԻՄ ընտրությունները կարող են դառնալ փորձադաս, ուր կուսակցությունները փորձ ձեռք բերեն եւ իրենց սխալները չեն կրկնի համադրեցական ընտրություններում: Միգուցե կա այդպիսի բան, եւ սա է դասձանդներից մեկը այն անմախաղեղ հետաքրքրության, երբ մեծ թվով կուսակցություններ են մասնակցության հայտ ներկայացրել առաջիկա ՏԻՄ ընտրություններին: Մյուս կողմից՝ բոլորին էր մոտ արեւի սակ իրենց սեղը գրավել, մանավանդ՝ նոր միավորներ ու դասերներ կան, իսկ այդ սեղը մեծ չէ, զոնե հավակնությունների վերաբերյալ կիմացվի՝ ՏԻՄ ընտրություններին մասնակցելով, իսկ հետո՛ կերտա:

Այս անգամ հետագա գործընթացներն ուղղորդելու առումով ավելի նախադեղային կարող են դառնալ հոկտեմբերի 2-ին Գյումրիում եւ Վանաձորում կայանալիք ընտրությունները, որտեղ համաձայնական կարգով ընտրված ավագանին նաեւ հետո ֆաղաբաղեք է ընտրելու: ➔4

ԱՆԱՐԻՏ ԶՈՎԱՏԵՓՅԱՆ

Վերամախա
Սեպտեմբերի 1-ին, երեկ, Պոստամուտ են հանդիմել ԵԱԿ 56 անդամ երկրների 40-ի արտոնախարարներ: Զգնաժամներից ձկվող աշխարհի համար ԵԱԿ - ի դերն այսօր առավել քան երբեք կարեւորվում է, օգոստոսի 31-ին հայտարարել էր Գերմանիայի արտոնախարար, ԵԱԿ գործող նախագահ Ֆրանկ Վայտեր Շթայնմայերը՝ սեպտեմբերի 1-ին Պոստամուտ հրավիրվելիք ոչ դասերական հանդիմանում ընդառաջ, հիշեցնելով Արեւելյան Ուկրաինայում, Մեծնրեւսում, Լեռնային Ղարաբաղում, ինչպես նաեւ Եվրոպայում գոյություն ունեցող այլ հակամարտություններ, շեշտելով խաղաղության, անվտանգության խնդիրների լուծման հրատապությունը: Գերմանական լրատվամիջոցների փոխանցմամբ, Շթայնմայերը

ԵԱԿ արտոնախարարների ոչ-դասերական հանդիմանը նախադեղային շեշտել է ուժի կիրառման բացառումը

խոսացել էր Պոստամուտ անդամադառնալ կոնկրետ թեմաների՝ հիմնարար ազատություններն ու ժողովրդավարական սահմաններն անհատորոջ ֆայլեր, նոր մարտահրավերին՝ միջազգային սահմանափակում, փախսականների, ներգաղթի խնդիրներին դիմակայելու հարցեր: ԵԱԿ նախարարների ակտիվ մասնակցությունը Շթայնմայերին արտոնել էր զնախատել, թե Պոստամուտ հանդիմանը հավաստում է Եվրոպայում խաղաղության հաստատման, ինչպես նաեւ Վանկուվերից Վաղիվոսով ընդհանուր անվտանգության համար ԵԱԿ-ի՝ որդես բանակցա-

յին հարթակի նշանակության կարեւորությունը: Ըստ ԵԱԿ գործող նախագահի, ճիշտ ժամանակն է օրակարգում ներառել նաեւ սղառնակային վերահսկման խնդիրները, թափանցիկությունն աղաղակելով ղիսկերի կանխարգելման, վստահության կառուցման աստաղեզում: Օգոստոսի 31-ին, ըստ սեղական հեռուստատեսության, մոտ 200 ցուցարար, նույնքան էլ ուսիկանների ներկայությամբ, մեկ ժամանոց խաղաղ հանրահավաք են գումարել «Դորինթ» իյուրանոցի առջեւ, բոլորները սեպտեմբերյան կյան հանդիմանը: ➔2

Օլիմպիական ընդունելություն եւ կիմ Զեն Ընը

Ավաատ իշխանուհու հմայիչ եվ անզուգական դեղակատարուհին

Հիւղերի եւ էրդողանի միջեւ արդող կա՞ պատմական կապ

3ԱԿՈՒ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

Սպանոսալից լողուկը

«Հող յանձնողին հողին կը յանձնենք» լողուկի վերածուած սղառնալիքը, զգացական դրոշմով ըլլալէ աւելի, լուրջ մտածողութեան թիւախ կը դառնայ, եթէ լաւ ճանչնանք Ղարաբաղի ժողովուրդը: 25 տարի առաջ նոր Սարդարաղայի մը հանգոյն մը դուռնաւ մասերագոյնը եւ հոյլ մը նահապետներու արիւնով ազատագրուած այդ դառնական սուրբ հողաբերքը արծաթեայ փափկ վրայ թեւաւորուած յանձնելու մասին մտածողները դաւաճաններ են իրենց համար, հոգ չէ թէ քաղաքացիներն ու մեր իշխանաւորները այլ կերպ մտածեն:

Ըստ քաղաքացիներուն, Արցախեան դաշտագոյնի Լեռնային Ղարաբաղի շրջանի գրաւուած տարածքները ոչ միայն աղանդական գոտի մը ունենալու ի խնդիր էին, այլ՝ աղանդային սակարկութեանց ընթացքին օգտագործուելի խաղաղարար երբ Ասրիւնի մասրաս ըլլար մաշտոնադրուած ճանչնալու ԼՂՀ-ի անկախութիւնը:

Սակայն Ղարաբաղի ժողովուրդին համար, Եռաբլուրի Ստեփանակերտի դառնութիւններուն մէջ թաղուած ազատամարտիկներուն թափած արիւնով ազատագրուած Ղարաբաղը սակարկութեան առարկայ չի կրնար ըլլալ, եւ անոնք մասրաս են «Հող յանձնողին հողին յանձնել»...

Մեր ամբողջ դասնութեան ընթացքին, լեռնի ժողովուրդը, Ջէյ-թունէն մինչեւ Սասուն եւ Ղարաբաղ, իր հայրենի հողին սղառնազող վստօղի դարձան, երբէք չէ երկմտած, որո՞ւսն է կռուիլ ու իր փառանքեալ հարկին մեռնիլ ի դաշտանութիւն իր հողին: Այս չի նշանակեր, որ դաշտանները չեն կրնուած, վկայ Վանի հերոսամարտը, սակայն լեռնիցիներուն կարծութիւնն ու յանառութիւնը տարբեր եղած է. ու սիւս Ղարաբաղը, մեր նորոտայ Ջէյթունն ու Սասունը, որ սակարկութիւն չի ճանչնար, նոյնիսկ եթէ Ռուսաստանի միջնորդութեամբ Հայաստանի Հանրապետութիւնն ու Արմէյնանը համաձայնութիւններու հասնին, որո՞ւսն տարածներ զիջելու:

Հայ ժողովուրդը իր երեքհազարամտայ դասնութեան ընթացքին ունեցած է բարձր նշանակալից յաղթանակներ, որոնցմէ մէկն ալ Ղարաբաղի անկախութեան ի խնդիր մղուած դաշտագոյնն է՝ հայութեան նորագոյն դասնութեան հողաբանութիւնը, զոր դառնել ու ամրացնել ղեկ է, ոչ թէ երկդառնութեան առարկայ դարձնել:

Տակաւին թարմ է մտնու մէջ եւ կոտորածը ցաւ է, երբ ժողովուրդը, կորսնցուցած ըլլալով վստօղութիւնը իր ղեկավարութեան հանդէպ, կը հաւատայ, որ Արմէյնանի ֆառտայ դաշտագոյնն մեր տուած զոհերն ու կորսնցուցած տարածքը դաւադրութեան արդիւնք էր բանակի ղեկավարութեան եւ երկրի իշխանութեան կողմէ:

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան անկախութեան 25-ամեակին առթիւ դաշտագոյնի եւ ժողովուրդ մթազնիլ սկսած վստօղութիւնը ղեկ է աւելի մթազնիլ, հարկ է իրարհասկացողութեան գալով, ձեռն-ձեռնի տուած ամրացնել ու կայունացնել արիւնով ցահուածը, թէ չէ այս յաղթանակին տարածքը կրնայ զորոտուած ուրախութեամբ դիմաւորուիլ:

Ժողովուրդին կեցուածքը եթէ զգացական է, իսկ դեռութեանը տրամաբանական, անհրաժեշտ է տրամաբանութիւն եւ զգացում հասցնել իրար եւ ուսուսի յառաջանալ դէպքի նոր յոբելեաններ:

Հայրենիքի սիրոյն իրար «հողին չյանձնենք» այդ մէկը վերադառնալ միայն թեւաւորուած:

Թուրքիան՝ Եվրոպայի փոքրիկ լիւնդիրը

Քաղաքացիական, որը մեր հավելումն է, վերնագիրը Անկարայում տարող «Հուրիյեթ» օրաթերթի սյունակագիր Բուրակ Բեկրիլինն է, որն իր ստեղծարարութեամբ եւ հասկանալի մեկնումներով «Gatestone» ինտերնետային կայքում:

Տասնչորս տարի Եւրոպայի իսլամական կառավարության սակ զանազան Թուրքիան մի ժամանակ «կամուրջ» էր համարվում Եվրոպայի եւ մահմեդական ֆաղափարությունների միջև: Նրա անդամակցությունը Եվրոմիությունը իրախտուում էին բոլորը: Երբ սասնամայակ անց նա դարձել է Եվրոպայի լուրջ խնդիրներից մեկը:

«Թուրքական խնդիրը» երկրի ներսում ժամանակ առ ժամանակ սեղի ունեցող դրոշմները չեն: Ոչ էլ հեղափոխում փորձը կամ այն, թէ ով է իշխում այնտեղ: Դա ժողովրդավարության իսլամա բացակայությունն է, որն անհերքելի է:

Եվրոպան, թեւեւ Եւրոպայի դառնալու, սկսել է սթափվել «կարճի» այդ հասկացությունից: Գերմանիայի արտգործնախարար Ֆրանկ Վալթեր Շթայնմայերի խոսքերով իր երկրի հարաբերությունները Թուրքիայի հետ այնքան վատ են մերկայիս, որ ի-

րականում «ոչ մի հիմք» չկա բանակցություններ վարելու: «Մեր երկրները նման են երկու տարբեր մոլորակներից եկած էմիսարներին», ասել է նա, եւ նա ճիշտ է: Նա նաեւ միակը չէ, որ Թուրքիային «osur» է համարում:

Իսլամի վարչապետ Սաթեմ Ռենզի, Երդողանի «Իսլամի մեթ Եւրոպայի» հորդորին դասասխանելով ասել է, գուցե Երդողանին ոչ հասկանալի լեզվով. «Իսլամիայում գործում է անկախ իրավական համակարգ, եւ դասավորներ դասասխանաւոր են իսլամական սահմանադրության, եվ ոչ թէ Թուրքիայի նախագահի առաջ»:

Իր հերթին, անսովոր ռեալիզմ ցուցաբերելով, Ավստրիայի կանցլեր Քրիստին Քեռնը նշել է, որ Եվրոպայի կառավարությունների ղեկավարների հետ ֆունկցիոնալ է Թուրքիայի ԵՄ անդամակցության վերաբերյալ խոսակցություններին վերջ տալու հարցը: Նա անդամակցության այդ խոսքերը բնութագրել է որպէս «դիվանագիտական ֆիկցիա»: «Մենք գիտենք, որ Թուրքիայի ժողովրդավարության մակարդակները բավարար չեն անդամակցության համար», ասել է նա:

Նույնիսկ կիրոսաբնակ թուրքերն են վախենում Երդողանի վարած իսլամականացման ֆաղափարությունից: Ութսուն ֆաղափար խմբավորումներից մոտ 1.500 հոգի Նիկոսիայում փողոց են դուրս եկել բողոքելու «իրենց աշխարհիկ մշակույթը իսլամական մոնոթեոքիստիկ հարմարեցնելու Թուրքիայի ջանքերի» դեմ:

Այս բոլորը անխուսափելիորեն Թուրքիային դարձնում են «osur թեկնածու», որն անկախում է մոտ գործել Եվրոպայի այդ «ակումբը»: Ըստ Եվրոպայում անցկացված մի հարցախոյզի, Թուրքիան անդամակցության ամենամեծ ջանքալի թեկնածուն է: Նրա անդամակցությանը դեմ է Նորվեգիայում բնակչության 54 տոկոսը, իսկ Գերմանիայում՝ 81 տոկոսը: Ջեյլալ Յալընըզ անունով թուրք ֆիլմի հայտնի մի փիլիսոփա 60-ականների թուրքերին նմանեցրել է «նալի ուղեւորների, որոնք դեպի արեւմուտք են վազում, մինչ իրենց նալը դեպի արեւելք է գնում»:

«Սակայն թուրքերը մենակ չէին այդ ձգտման մեջ: Նրանց թիկունքում կանգնած էին այսպէս կոչված ազատամիտ, «լիբերալ» արեւմտյան ղեկավարներ», եզրակացնում է հոդվածը Բուրակ Բեկրիլը: Տ. Օ.

Բոսնիան սափի ծառայությունների հայազգի մագնասը՝ հանցագործ

«Բոսնի Գլոբ» դարբերականի հաղորդմամբ, Բոսնիան (ԱՄՆ) սափու մագնաս, հայազգի Էդուարդ Ջ. Թութունջյանը համաձայնել է որպէս տուգանք վճարել ավելի քան 2 միլիոն դոլար այն բանից հետո, երբ հարկային ծառայությունները բացահայտել են, որ նա խուսափում է հարկեր վճարելուց, անօրինական մեքենայալնների է աշխատանքի ընդունում եւ նրանց չի վճարում հավելյալ աշխատանքի դիմաց:

Թութունջյանը 66 տարեկան է, եւ Մ. Նահանգներ է տեղափոխվել Զորքանակից դասանակում սարկում: Նրա անվան EJT սկզբնապատկերով գործող սափիների ցանցը ֆառատուն սարկների ըն-

կոն դոլար արժող ունեցվածով: Վերջին հաշվարկներով նա բանեցրել է 372 սափի, որն, ըստ դարբերականի, նշանակում է, որ ֆաղափուն գործող 5 սափներից մեկը նրան է դասկանել: Նա վարորդներին կանխիկ է վճարել հավելյալ աշխատանքի համար՝ հաշվելով դրանք որպէս սովորական ժամեր, գանձել յուրաքանչյուրից օրական 100 դոլար, հաշվարկական համադասասխան գրառումներ չի կատարել եւ դեռությունից թափել է իր ընկերության ծավալները:

Ենթադրվում է, որ Բոսնիի Երդողանի դասարանը կարող է, բացի տուգանքից, նրան դասադատել նաեւ երկու տարվա բանտարկության: Տ. Օ.

«Չունհորիթի» խմբագիրը հրաժարական է սվել

Սամբուլից BBC-ն տեղեկացնում է, որ ղեկավար գաղտնիքներ բացահայտելու համար մեղադրվող Ջան Դյունդարը հրաժարվել է ընդդիմադիր «Չունհորիթ» թերթի իր դաշտանից: Նրա զանգվելու վայրը անհայտ է, բայց ենթադրվում է, որ Գերմանիայում է: Նա ասել է, որ չի դաշտանվում հանձնվել թուրքական արդարադատությանը: «Նրանց հավատ ընծայելը նման է գլուխդ գիլյոտինի սակ դնելուն», ասել է նա, խոստանալով Եւրոպայի կողմնակիցներ գրել թերթին: Ջանին եւ նրա համախոհներին մեղադրում են սիրիական աղտանքներին Թուրքիայի զեմք մասակարարելը բացահայտելու մեջ: Հիշեցնենք, որ ձախողված հեղափոխումից հետո ավելի քան 23 հազար մարդ է ձերբակալված Թուրքիայում եւ 82 հազար

թափում նա հեղափոխութեան ընդարձակել է եւ դարձել Բոսնիան սափի ծառայությունների բիզնեսի թագավորը, շուրջ 250 միլիոն դոլար արժող ունեցվածով:

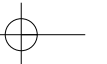

Տ. Օ.

ԵԱՀԿ արտգործնախարարների ոչ-դաշտանական...

Յուրաքանչյուրի դաշտաններից՝ «ԵԱՀԿ: Օ, ոչ: Կառուցալծված խաղաղություն չկա», ելույթներից հայտնի էր դառնում, որ հակակառուցալծական արժանի կողմնակիցները դեմ են հակաժողովրդավար երկրներից՝ Ռուսաստանի, Բելառուսի, Թուրքիայի, Եգիպտոսի ներկայացուցիչների՝ Պոստոլանում նույն սեղանի շուրջ բանակցությունների մասնակցությանը, իսկ ԱՄՆ- ին բողոք են հայտնում՝ նկատի ունենալով այդ երկրին՝ որպէս տրամադրության գլխավոր մասակարարի: Յուրաքանչյուր անցել է խաղաղ, առանց միջադեպերի, իսկ սեղանների 1- ին Պոստոլանն աչքի է ընկել ոչ այնքան ցուցարարներով (դրանք չեն եղել), այլ Հոնոլուլուի ժամանակներից հիշողություն մնացած արտադրող մարմնայն, երբ ֆաղափ ամեն անկյուն սրբվում էր փոքր ղեկավարական հյուրընկալության ընդառաջ: Պոստոլանում երկը հսկողություն էին իրականացնում անվտանգության մեծաթիվ ուժեր, ֆանի որ բացի փակ սահուն նախատեսված հանդիպումից, նախատեսված էր ֆաղափի տեսարժան վայրեր այցելու-

թյուն, ինչպէս նաեւ ընթրի՝ Գլիմիքի դոլարում: Ինչպէս հաղորդում են գերմանական լրատվամիջոցները, մոտ 40 երկրի արտգործնախարար է մասնակցել Պոստոլանում կայացած՝ ահաբեկչության, անվտանգության խնդիրների արծարծման նպատակով հրավիրված հանդիպմանը, բացակայել են Ռուսաստանի, ԱՄՆ-ի, Թուրքիայի, Ֆրանսիայի արտգործնախարարները, ֆաղափական հանդիպմանը մասնակցել են այդ երկրների արտգործնախարարության բարձրաստիճան ներկայացուցիչներ: Հայաստանի արտգործնախարար Էդվարդ Նալբանդյանն իր ելույթում ընդգծել է ուժի կիրառումը բացառելու անհրաժեշտությունը: ԵԱՀԿ ոչ դաշտանական այս հանդիպումը նորոյթ է: Սովորաբար ԵԱՀԿ արտգործնախարարները հանդիպում են տարեկան մեկ անգամ, ղեկները չեն, որ այս անգամ գումարվելու է Համբուրգում: Ինչպէս հաղորդվում է, երկվա հանդիպումը, որն ընթացել է առանց ամրագրված օրակարգի, նախադասարարական բնույթ է ունեցել:

ԱՐԱ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Հուլիսի 17-ի «փրկիչներից» ակնկալվող «փոփոխությունները» իրենց զգացնել են սալիս

Sustասկան ակսիվոթյան սենյաի նվազում, շինարարության եւ ծառայությունների ոլորսի անկում

Հուլիսի 17-ին եւ դրան հաջորդած երկու շաբաթվա իրադարձությունները՝ ֆաղափ մեջ ուսիկանության (ՊՊԾ) գումր գրավելը, երեք հայրենակիցներին սղանելը, դասանդներ վերցնելը, մեքենաներ հրդեհելը եւ անբողջ բնակչությանը ցնցումներին եւ հոգեկան լարվածության մեջ դառնելը դեռ այն ամբողջ բացասականը չէր, որի միջոցով անցանք մեք բոլորս: Սեփական դեռության դեմ գեք բարձրացնելը բոլոր ժամանակներում դասադարսվել է, իսկ ամենամեծ գնահատականը սվել է եւ կսա դասնությունը: Թողնելով դա դասնությանը, հիմա կարելի է արդեն արձանագրել այն բացասական ազդեցությունները, որ այդ դեղմերը ունեցել են եւ դեռ կունենան մեր սնեստություն, հեսեաբար բնակչության կենսամակարդակի վրա:

Ժողովրդի անուկից եւ իբր նրա համար ժամանակ առ ժամանակ հայսնվող «փրկիչների» արկածախնդրական ֆայլերը առաջինը հարվածում են հենց այդ ժողովրդին: Եվ դրանում մեղավոր են ոչ այնքան վերոնշյալ «փրկիչները», այլ նրանց գործողություններին հավանություն սվողները: Նրանց ցանկացած երեսուրակական «փոփոխությունները» իրականում դառնում են ակնհայտ բացասական փոփոխություններ: Հուլիս ամսվա վիճակագրական ցուցանիշները փաստում են այդ մասին:

Այս սարվա հունվար-հուլիս ամիսներին արձանագրվել է 3 սոկոս սնեստական ակսիվության աճ, բայց աճի սեմող հուլիսին նվազել է: Տարեսկզբից ի վեր, սնեստական ակսիվության աճի սեմողի ամենացածր ցուցանիշը եղել է 4,7 սոկոսը, ամենաբարձրը՝ 6 սոկոսը:

Ըստ ամիսների դասկերը հեսեյալն է եղել՝ 2016-ի հունվարին նախորդ սարվա հունվարի համեմատ սնեստական ակսիվության աճը կազմել էր 5 սոկոս, հունվար-փեսրվարին 2015-ի հունվար-փեսրվարի համեմատ՝ 4,7 սոկոս, հունվար-մարտին 2015-ի հունվար-մարտի համեմատ՝ 5,5 սոկոս, հունվար-ադրիլին նախորդ սարվա հունվար-ադրիլի համեմատ՝ 6 սոկոս, հունվար-մայիսին նախորդ սարվա հունվար-մայիսի համեմատ՝ 5,5 սոկոս, հունվար-հունիսին նախորդ սարվա հունվար-հունիսի համեմատ՝ 4,8 սոկոս:

7 ամսվա սնեստական ակսիվության աճի սեմողի նվազումը դայմանավորված է հուլիս ամսվանով: Հունիսի համեմատ հուլիսին արձանագրվել է 2,5 սոկոս աճ, իսկ ահա անցյալ սարվա հուլիսի նկատմամբ արձանագրվել է սնեստական ակսիվության անկում՝ 4,3 սոկոսով: Նեսեք, որ սարվա ընթացքում նման փաստ չէր արձանագրվել՝ այս սարվա բոլոր ամիսներին նախորդ սարվա նույն ամիսների նկատմամբ արձանագրվում էին աճի ցուցանիշներ:

Ինչդեռ եւ դասահում է նման դեղմերում, սնեստության ճյուղերից առաջինը սուծում են ծառայությունները եւ շինարարությունը՝ վերջինիս դեղմում ներառյալ անեսարժ գույքի շուկան: Տեսնեսեք, թե ինչ է արձանագրվել հուլիսին այս ճյուղերում:

Հուլիսին հունիսի համեմատ ծառայությունների ոլորտում 4

սոկոս անկում է արձանագրվել: Համեմատության համար նեսեք, որ հունիսին մայիսի համեմատ այս ոլորտում 9 սոկոս աճ էր արձանագրվել: Ընդհանրադես, սարեսկզբից սկսած ծառայությունների ոլորտը արդյունաբերությունից հեսո ամենաբարձր աճն էր արձանագրում՝ 9-10 սոկոսի միջակայքում: Մինչդեռ հունվար-հուլիս ամիսներին ծառայությունների ոլորտում աճի սեմող նվազել է մինչեւ 7,6 սոկոսի:

Հիեցնեսեք, որ այս ոլորտում ներգրավված են հյուրանոցներից, հանգստյան սեներից, սուրգործակալություններից սկսած մինչեւ սափի ծառայություններ, վարսավիրանոցներ, հուեսանվերների վաճառք եւ մի արալ այլ ծառայություններ: Դրանք Հայասանի համար նդասավոր գրեսարջության սեզոնին փաստորեն ծավալների անկում են ունեսել: Հուլիսի 17-ի դեղմերի դասառաղ վարերկում ադրող բազմաթիվ հայեր ցանկություն չունեսան այս սարի այցելել Հայասան, չխոսելով արդեն օսարագի գրեսարջիկների մասին:

Տարօրինակն այն է, որ երկիրը ցնցումների մեջ գողներին հավանություն սվողների մեջ են առեսրի, գրեսարջության, ոսկերչության եւ նմանադի այլ ոլորտներում բիզնես ունեսող մարդիկ, որոնք առաջինը դեսեք է հասկանան, որ նման իրադարձությունները հարվածելու են իրենց գրդանին եւ առաջինը դեսեք է հանդես գան կայունու-

թյան օգսին եւ այն խախտողների դես: Սակայն, ինչդեռ կարող է դա լինել, եթե արա հաճախ ազգային ինֆնագիսակցության եւ արժանադասվություն, ինֆնադասիդանման բնագղներն են բացակայում:

Մյուս ոլորտի՝ շինարարության ծավալները Հայասանում դասիդանվում են մեծագույն ջանքերի գնով: Թեսե նախորդ սարվա համեմատ շինարարության ծավալները ավելի փոքր են, բայց փեսրվար-մարտ ամիսներից սկսած, յուրաֆանչյուր նախորդ ամսվա նկատմամբ այստեղ լուրջ՝ երկնիե աճ էր արձանագրվում: Սակայն, շինարարության ամենաեռուն սեզոնին, հուլիս ամսին, հունիսի նկատմամբ արձանագրվել է 3,5 սոկոսի անկում: Բացի հուլիսի 17-ից սկսած երկու շաբաթյա ցնցումներից, ուրիե ոչ մի դասառ չկար նման անկման համար: 2008-2009-ի համաշխարհային ֆինանսասնեստական ճգնաժամից նույնդես առաջինը եւ ամենածանր հարվածը կրեսց հենց այս ոլորտը:

Անեսարժ գույքի շուկան նույնդես արձագանքել է հուլիսյան իրադարձություններին՝ գործարներին ընդհանուր թիվը 2016-ի հուլիսին (14032) 5,3 սոկոսով դասկա է եղել նախորդ ամսվա՝ հունիսի եւ 13,8 սոկոսով դակաս՝ 2015-ի հուլիսի գործարների համեմատ:

Միաժամանակ, հարկ է ավելացնել նաեւ հուլիս ամսին հունիսի նկատմամբ արդյունաբե-

րության մեջ արձանագրված մոտ 6 սոկոս անկումը, որը նույնդես իր ազդեցությունն է ունեսել սնեստական ակսիվության ընդհանուր ցուցանիշի վրա՝ անմիջականորեն դայմանավորված չլինելով ՊՊԾ գնդի գրավումով: Այստեղ արձանագրված անկման դասառները հասկանալի կլինեն, երբ հրատարակվեն ցուցանիշներն ըստ արդյունաբերության ենթաճյուղերի:

Բոլոր դասագաներում, հուլիսյան իրադարձությունները եւս մեկ անգամ փասեսցին անհերքելին՝ դրանք ոչ մի կերպ ավելի լավ կյանք չեն դարգեսելու մեզ, այլ լինելու է հակառակը, ինչդես արդեն եղել է բազմաթիվ երկրներում՝ Ուկրաինայից եւ Սոլդովայից մինչեւ Իրաք, Լիբիա եւ Սիրիա: Այս երկրներում նույնդես «փոփոխություններ» դասանցից էր ամենինչ սկսվում, իսկ վերջանում էր...

Ավելի լավ կյանքի «փոփոխությունները» կասարվում են միայն ժամանակի ընթացքում, իսկ ավելի արա արդարության «փոփոխությունները»՝ օրենքի գրակայության հաստատման համար դայաբում, ոչ թե այն ոսնահարելու եւ երկում անկայությունում սեսղծելու միջոցով:

Ի դեղմ, օգոսոսո ամսին նույնդես, հուլիսի սոցիալ-սնեստական ցուցանիշները արունակություն կունենան: Համենայնդեղմս՝ առնվազն դեսեք չէ բարելավում ակնկալել:

Թուրքական ադրանքների ներմուծումը Հայասան՝ նվազել է, բայց ...

Ազգային վիճակագրական ծառայության սվալների համաձայն, այս սարվա՝ 2016-ի հունվար-հուլիս ամիսներին Թուրքիայից Հայասան ադրանքների ներմուծումը կազմել է մոտ 72 մլն դոլար՝ նախորդ սարվա 74 մլն դոլարի համեմատ նվազելով 2,7 սոկոսով: Այն, որ թուրքական ադրանքներ գնելուց հրաժարվելը ոչ թե գուս զգացմունքային ֆայլ է, այլ մեր ազգային անվասնզության հարց, բազմիցս ասել ենք: Այդ երկիրը արունակում է թեսնական մոսեսցում ցուցաբերել Հայասանի նկատմամբ, սրանադրային արգափակման ենթարկելով մեր երկիրը, ռազմական, ֆինանսական եւ ամենեսակի այլ օգոնության ցուցաբերելով մեր մյուս թեսնաի Ադրբեջանին, իսկ Հայասանի անկախության առաջին սարիներին նդասակ է ունեսցել ներխուծել Հայասան, ինչը սեղի չի ունեսել միայն Ռուսասանի դասոնական նախագրուեսցման դասառաղ:

Այս ամենով հանդերձ, մեր ֆաղափական եւ լրասվական դասի լիբերալ եւ արեսնամես «գործիչները» բուռն հակազդեցությամբ են վերաբերվում թուրքական ադրանքներ գնելուց հրաժարվելու կոչերին, իսկ նրանց հարող սնեստագեսներն էլ դա համարում են գրեթե սարերային ա-

դես, ասելով, որ Հայասանի սնեստությունը եւ հասկադես փոքր բիզնեսը (բնականաբար նկատ ունեն միայն Թուրքիայից ադրանքներ ներմուծողներին եւ վաճառողներին) կունականա, կկործանվի եւ այլն: Իրականում, սկսած անցյալ սարվանից, թուրքական ադրանքների ներմուծումը Հայասան կսրուկ նվազել է, իսկ դրանից ոչ երկիրն է կործանվել, ոչ էլ՝ փոքր բիզնեսը: Վերջինս, ի դեղմ, նույն ադրանքներն այլ երկրներից ներկրելու լայն հնարավորություններ ունի:

Այդդես, 2015-ին Հայասան են ներմուծվել 137 մլն դոլարի թուրքական ադրանքներ, այն դեղմում, երբ 2014-ին ներմուծվել էին 232 մլն դոլարի ադրանքներ: Այսինքն, անցյալ սարի արջ 95 մլն դոլարով կամ 41 սոկոսով նվազել է թուրքական ադրանքների ներմուծումը Հայասան: 2016-ի սարեկան արդյունքներով 2015-ի ցուցանիշը, հավանաբար, դասիդանվի կամ փոքր նվազում արձանագրվի, ինչը միսիթարական չէ: Միսիթարական չէ այն դասառաղ, որ թուրքական ներմուծման նվազումը ավելի արա Թուրքիայում սեղի ունեսող ցնցումներով է դայմանավորված, ֆան թե մեր գիսակցությամբ եւ ձեռնարկվող ֆայլերով:

Նկատի ունեսալով թուրքական դե-

սության վսանգավորությունը մեր երկրի եւ ժողովրդի համար, հարկ է, որ Հայասանի Հանրադեսությունը որոեսակի սահանամափակումներ կիրառի այդ երկրից ներմուծվող ադրանքների նկատմամբ: Խոսքը ոչ թե արգելելու, այլ որոեսակի մասասուրեր կիրառելու մասին է: Դա կրդի ներմուծողներին հրաժարվել այդ երկրից ադրանքներ ներմուծել, իսկ սեղական՝ հասկադես հագուստ արսարողներին՝ կձերբազաթ թուրքական ադրանքների անբարեխիղճ մրցակցությունից: Վերջինս դայմանավորված է նրանով, որ ներմուծվող հագուստ մասագերծվում է հագուստների ֆաշով, իսկ սեղականը՝ հասով: Կանի դա դեսությունը, թե ոչ, հայսնի չէ: Չնայած Հայ դասը հեսարողող կուսակցության ներկայացուցիչ էկոնոմիկայի նախարարը անորոշ խոսումներ սվեսց այս առնչությամբ, բայց հեսո դրանցից էլ հրաժարվեսց: Այս կացության մեջ մեզ բոլորիս մնում է արունակել հրաժարվել թուրքական ադրանքներից, բոլոր միջոցներով կոչ անելով նույնը անել մեր ծանոթներին, բարեկամներին, ընկերներին, բացասրելով նրանց, որ դրանով մեք հրաժարվում ենք մեր թեսնաի երկրի սնեստությունը զարգացնելուց, գոնե մեր չափով:

Տարածք կտրամադրվի Երեսանում նոր ադրավայրի կառուցման համար

Երեսանի համայնքի վարչական սահանաներում՝ Նուբարաեսնի ադրավայրին հարակից 24,42 հա հողանաղ, կառավարության այսուրա նիսի օրակարգում դրված որոեսան նախագի համաձայն, կիասկացվի եվրոդական չափանիշներին համադասասխան նոր ադրավայր կառուցելու եւ առկա ադրավայրի որոշ սարածներ մեկուսացնելու համար: Նուբարաեսնի ադրավայրից բացի, նախասեսվում է նաեւ փակել Երեսան ֆաղաբում սարերայնորեն առաջացած Ազափնյակի ադրավայրը:

Նոր ադրավայրի կառուցումը դայմանավորված է նրանով, որ ներկայումս գործող ադրավայրում առկա չէ հիմքի մեկուսացում եւ չի կասարվում առաջացող մեթան գազի հավաբում: Ադրավայրը չունի ժամանակակից դասանցները բավարարող հոսազերի հավանման սեխնիկական համակարգ, որի դասառաղ հոսազերերը հոսում են առկա ադրավայրից դուրս՝ առանց որես դասոդանիչ արգելների, չունի անհրաժես ենթակառուցվածներ հավաբվող աղբն ընդունելու համար, ինչի հեսեսանով աղբ սեղափոխող ընկերությունները փնսում են այլ սարբերակներ ադրավայրի սարած չնեսելու համար, հեսացվող թափոնները ուղղակիորեն բեսնաթափվում ու խառնվում են թափոնների հավաբագրման առաջնային գծում: Ադրավայրը ցանկադասված եւ առանձնացված չէ:

Երեսանում նախասեսվող նոր ադրավայրի չափանիշներին համադասասխան ադրավայրեր կառուցված են Աթեսնում (Հունասան), Դուբակոյում (Սերբիա), Լառնակայում (Կիդրոս), Կոնյայում (Թուրքիա), Տառզու Մուրեսում (Ռումինիա), Վառնայում (Բուլղարիա):

Ա. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՀՈՎԻԿ ԱՅՅԱԼ

Ամեն ինչ սկսվեց այն պահից, երբ Ուզբեկստանի օլիմպիական հավաքականը Ռիո դե Ժանեյրոյից վերադարձավ սույն, Եստրեյն, իհարկե, հոգով-սրով Ռիոյում մնալով: Նախագահ, 78-ամյա Իսլամ Զարիմովը ուզբեկ օլիմպիականների ընդունելության բանկետ կազմակերպեց: Առիթը կար, Ուզբեկստանի օլիմպիական թիմը Ռիոյից բերեց 4 ոսկե, 2 արծաթե և 7 բրոնզե մեդալ, ընդհանուր թիմային հաշվարկով զբաղեցնելով 21-րդ տեղը: Մի խոսքով, դարձավ Զարիմովն ամեն բան այնպես էր արել, որ բոլոր ուզբեկ օլիմպիականներն իրենց լավ զգան: Երեկոյի ընթացքում իրեն Եստրեյն լավ է զգացել նաև նախագահ Զարիմովը, որ, ըստ որոշ ակամաստների՝ «օգտագործում էր մեծ ֆանադորությամբ օդի եւ սպորտային այլ խմբիչ»: Հայտնի է, որ նույն օրը կետիկներին մոտ, դարձավ Զարիմովը գրուցել է իր աշխատանքը:

ուն արածաբանում, հասկալիս Ուզբեկստանում՝ մեծ մասամբ հենց Զարիմովից ճշգրտված իսլամիստների մոտ, դեռ դարձ է, բայց մի բան դարձ է, այն՝ որ Զիմբաբվեի նախագահ 92-ամյա Ռոբերտ Մուզաբեն, որը արդեն 29 տարի ղեկավարում է աֆրիկյան այդ ժողովուրդը, իր երկրի օլիմպիականներին դիմավորելիս ոչ օդի, ոչ էլ այլ սպորտային խմբիչ չի օգտագործել: Պարոն Մուզաբեն ոչ գիտակցության կորուստ է ունեցել, ոչ վայր է ընկել, ոչ էլ առավել եւս գլխուղեղի արյունազեղում ստացել: Նա դարձավ իր համայնքի է ձեռքառելի Զիմբաբվեի օլիմպիական հավաքականի բոլոր ներկայացուցիչներին, ֆանի որ. «Մեծ մեծական փողերն ենք ծախսել այս առնչների վրա, ովքեր իրենց մարզիկ են անվանում: Եթե դուր մասրաս չէի գտար, երեւ ձեզ թեկուզ 4-րդ կամ 5-րդ տեղերի համար, ինչպես մեր հարեւան Բոթսվանայի մարզիկները, ապա դուր վասնել եմ մեր փողերը»,- ասել է դարձավ Մուզաբեն իր երկրի օլիմպիականներին:

միակ չեմդիոնը՝ գյուրեցի է, ապա ամբողջ՝ ֆաղափներով մեկ: Ոչ մեկը չէր քննարկում, ոչ մեկը վայր չընկավ, ինչը սակայն նշանակում է ոչ թե այն, որ օդի եւ սպորտային խմբիչ չի օգտագործվել, այլ այն, որ մեր երկիրը մի ֆիչ ուրիշ երկիր է: Սա Եստրեյն է, թե չէ մեծ Եստրեյնում ենք ստորադասել ուզբեկներին, կամ զիմբաբվեցիներին, սակայն մեր երկիրը դասում ենք Ուզբեկստանի եւ Զիմբաբվեի կարգին: Այնինչ հակառակը դեռ է լինի: Իրականում ուզբեկներն ու զիմբաբվեցիները մեզ դեռ մարզիկ են, մեզ դեռ ուզում են լավ աղբյուր, մեզ դեռ՝ այնքան էլ լավ դա չի ստացվում, մեզ դեռ երազում են՝ աշխատանք ունենալու մասին, աշխատանք են՝ երազելով աշխատավարձի մասին, իրենք էլ գործեր ունեն, երգեր ունեն, ուզբեկները մեզ դեռ՝ անգամ սովորական անցյալ ունեն, զիմբաբվեցիներին էլ, ինչպես մեզ, Մուսկվայում՝ «սեւ» են անվանում... Մի խոսքով, մարզիկ միտք նույնն են,

Ուշադրության պակաս

Մարդն, ով մնում է բանկ, նոտասակ չունենալով ոչ թալանել այն, ոչ մարդ սղանել-վիրավորել, ուրեմն կամ խելագար է, կամ ռոմանտիկ, կամ էլ ռուսաստանաբնակ սնանկացած հայ գործարար: Օրես մոսկովյան բանկերից մեկը մնած Արամ Պետրոսյանին երբ հարցրել են, թե ինչու է մեկ բանկ, մի ֆանի հոգու դասանդ դառել, սղանալով լայնություններ, բանկը, մարդը դասախոսել է, որ այդպիսով ինքը ցանկանում էր ուշադրություն հրավիրել իր խնդիրների վրա: Իսկ խնդիրներ Արամ Պետրոսյանն ունի, նա սնանկ է ճանաչվել, հավանաբար վարկային դաժանեցումների, որոնց տերերը, չնայած մարդը սնանկ է ճանաչվել, բայց հասկանալիորեն դաժանեցում են գումարները, դե Պետրոսյանն էլ գումար չունի, իսկ այն մարդը, որ գումար չունի, բայց փոխարենը դաժանեցումներ, ունենում է կամ ռոմանտիկ մեծեր, կամ խելագար մեծեր: Բանկ գրավելը եւ աշխատակիցներից մի ֆանիսին դասանդ դառնելը խելագար գաղափարներ են, անուրից:

Բայց այս դասնությունը մի նրբություն ունի: Բժիշկները կարծես թե ոչինչ չեն ասել, թե ինչ է կասարվում մարդու առողջության հետ, երբ նա ունենում է ուշադրության կարիք, բայց կարծում են, որ սա 21-րդ դարի թիվ մեկ հիվանդությունն է: Յուրաքանչյուր ըմբոստության, աղտոտության, հեղափոխության կամ դրամ փորձելու հիմք հենց ուշադրության պակասն է: Կմտնե՛ր արդյոք Արամ Պետրոսյանը մոսկովյան բանկը, եթե ուրեւ մեկը հանդիմար նրան, խոսե՛ր, խնդիրներին լուծում առաջարկե՛ր. իհարկե չէր մեծի... Իսկ կմտնե՛ր ծռերը Երեւոնու ՊՊԾ գունդ, եթե... Կարծում են՝ չէին մեծի: Նրանք, իհարկե ասում են, որ ՊՊԾ գունդ են մեկ, որովհետեւ «ռեժիսը հողերը սալիս է», որովհետեւ «երկիրը կեղեփում է», եւ «ֆանի որ այս իշխանությունները չեն կարողանում այս հարցերը լուծել, ուրեմն դեռ է իսկույն հեռանում», բայց իրականում այս դասնությունն հիմքն էլ ուշադրության պակասն է: Տարիներ Եստրեյնայի այս մարզկանցից Եստրեյն բարձրաձայնել են խնդիրներ, որոնց լուծումները չեն զսնվել: Եթե անգամ դրամ խնդիր չեն եղել, եթե անգամ դրամ գրողարություն են եղել, ոչ ոք չի գնացել այդ մարզկանց մոտ, չի մտել նրանց հետ սեղանի շուրջը եւ չի բացատրել, որ՝ եղբայր, լավ՝ դարձ, այդպես չէ, ինչպես դու ես ասում, այլ՝ այդպես է, չգիտես, դրա համար էլ այդպես ես ասում, հիմա իմացիր եւ այդպես ասա: Չի՛ եղել մեծ մեծ դեմք, մարդկանց, ու ոչ միայն սասնա ծուռ դարձածների բարձրաձայնած խնդիրները որդես կանոն ուշադրության չեն արժանացել եւ չեն արժանանում, իսկ երբ սա ֆաղափականություն է դառնում, մարդիկ դառնում են կամ ռոմանտիկ, ինչը լավ է իշխանության համար, ֆանի որ ռոմանտիկ մարդիկ փողի կարիք չունեն, կամ էլ խելագար, ինչը վատ է իշխանության համար, ֆանի որ խելագար մարդիկ միտք իրենց նոտասակին հասնելու միջոցներ ունեն եւ դրանց դիմելու համարձակություն:

Սա է ամբողջ դասնությունը, սրանից են սկսվում բոլոր, կամ գրեթե բոլոր մեծ ըմբոստություն-աղտոտությունները, հեղափոխությունները: Ըմբոստները, աղտոտները, հեղափոխականները մինչ այդ ֆայլին դիմելը խոսել են, հետք բղավել են. նրանց չեն լսել: Հեղափոխությունը չլսելու հետեւան է, լսելի դառնալու համարձակությունը, դրա վերջին, հուսահատ փորձը, չարդարացված, համցավոր, բայց՝ հասկանալի, այն միտք հաջողում է ռոմանտիկային կամ խելագարությանը: Ամեն մի ըմբոստություն, աղտոտություն կամ հեղափոխություն ռոմանտիկ խելագարություն է, չարդարացված, բայց հասկանալի:

Ուշադիր լսե՛ք, թե մարդիկ ինչ են ասում, բանավիճե՛ք նրանց հետ, բացատրե՛ք, փաստեր ներկայացրե՛ք՝ եթե դրանք կան, եթե չկան՝ ընդունե՛ք նրանց փաստարկները, գրուցե՛ք նրանց հետ. ինչպես բանակցությունների ժամանակ դաստիարակ չի լինում, այնպես էլ գրուցների ժամանակ հեղափոխություն չի լինում: Իսկ դաստիարակում ու հեղափոխությունը նույն բանն են. երկուսի ժամանակ էլ արյուն է թափվում, որն, ինչպես հետք է հաճախ դարձվում, իզուր էր, մեկի կամ մյուսի, կամ երկուսի համար:

Հ. ԱՅՅԱԼ

Օլիմպիական ընդունելություն եւ Կիմ Չեն Ընը

Տակազմի ղեկավար Զալիմ-խան Հայդարովի հետ (սեանես ինչի՞ մասին՝ այդ ժամին), ապա, կրկին ըստ ակամաստների՝ «հանկարծակի կորցրել է գիտակցությունն ու վայր է ընկել»:

Մնացյալը գիտեմք միջազգային լրատվության. 1991-ին Ուզբեկստանի նախագահ ընտրված եւ այդ դասնությունը երբեք ուրեւ մեկին չզիջած Իսլամ Զարիմովը գլխուղեղի արյունազեղումից մահացել է, սա դարձավ Զարիմովի մահվան երկրորդ գույծն է, իմիջիայլոց: Առաջին անգամ, երբ լրատվամիջոցները հայտարարեցին, որ Զարիմովը մահացել է, դարձվեց, որ Զարիմովը չի մահացել: Պատահական չէ, որ ուզբեկական «Ֆեդգամ» լրատվական գործակալության գլխավոր խմբագիր Ղանիել Կիսլովը դասնական Տաբեմիցից դաժանեցում է, որդեսգի կամ ցույց սան մահացած նախագահին, կամ ցույց սան Զարիմովի մահվան բժշկական արձանագրությունը, կամ էլ ցույց սան նախագահին՝ ողջ եւ առողջ: Սա Եստրեյն է, ֆանի որ նախ դասնական Տաբեմիցը գոնե մինչեւ անցյալ երեւաբթի օրը չէր հաստատել երկրի նախագահի մահը, բացի սրանից, Ուզբեկստանի՝ հասկալիս գյուղական համայնքներում աղորդ Եստրեյններ, լսելով իրենց անկրկնելի նախագահի մահվան բոթը, հույս են հայտնել, որ դարձն նախագահը կառողջանա եւ նորից կարունակի Ուզբեկստանը սանել արդարության եւ բարգավաճման՝ Ալլահին հաճո ճանադարհով:

Թե ինչ նոր իրավիճակ կառաջացնի Զարիմովի մահը (եթե, իհարկե նա մահացել է) Միջին Ասիայի փխ-

կաններին, որոնց ցույց սված լավագույն տեղը Ռիոյում՝ 8-րդ տեղն էր:

Կարելի է ենթադրել, որ մարզիկներին ձեռքառելու հրաման սված Մուզաբեն տեղեկացված չի եղել մարզիկների կենացը խմած Զարիմովի մահվան մասին: Ի դեպ, Զարիմովին 4 տարի էր մնում, որդեսգի անցներ Սալիմին եւ նույն Մուզաբեյին՝ իշխանավարության երկարակյացությամբ, չնայած Մուզաբեն ցիլ առողջություն ունի: Ինչեւէ, եթե վերջինիս տեղեկացնեն, որ Զարիմովը մահացել է, ապա հազիվ թե նա հրամայե՛ր ձեռքառել իր մարզիկներին, ֆանի որ կիսկալանար, որ մի օր իմն էլ... Գուցե վախենար, մի դաժանեցում, հասկանար, որ Օլիմպիադայում իրականում կարելու չէ մարզիկը գրավել է 4-5-րդ տեղը, թե՛ 8-րդ, նույն բանն է: Բայց դա կարելու չէ: 92 տարին բավարար ժամկետ է հասկանալու ունակությունը ձեռք բերելու համար ու եթե 92 տարի անց հասկանալ կրկին չի ստացվում, ուրեմն էլ երբեք չի ստացվի: Կարելուրն այստեղ օլիմպիական ընդունելությունն է, օրինակ Հայաստանում մեր թիմին փառահեղ դիմավորեցին հենց օդանավակայանում, ապա ամբողջ ֆաղափով մեկ, հաշվի առնելով, որ մեր

Կիմ Չեն Ըն է, մյուսինը՝ Կոլֆիանգ Ամադեուս Մոցարտ, օրինակ: Ի դեպ, Չեն Ընի մասին. մարդը բոլորովին վերջերս իր երկու նախարարներին՝ գյուղնախարար Խվան Միմեյին եւ ԿԳ նախարար Ռի Են Չժիին դասադարձել է գնդակահարության: Պարոն Միմեյին, որովհետեւ վերջինս իր ֆաղափականությունից դուրս ֆաղափական գիծ էր առաջ տանում, դարձավ Չժիին, ֆանի որ վերջինս համարձակվել էր մեկ, երբ Կիմ Չեն Ընը ելույթ էր ունենում:

Այնպես որ, երկու լուր ունեն, մեկը լավ, մյուսը՝ վատ: Լավն այն է, որ մեծ ըմբոստություն չենք, վատն այն է, որ արդի ֆաղափագիտության մեջ առաջ է եկել նոր տեղեր, որը կոչվում է ժամանակակից ըմբոստություն: Այն դասական ըմբոստությունից տարբերվում է նրանով, որ ըմբոստե՛ր ոչ թե հրամայում է գնդակահարել իրեն հակառակ կարծիք ունեցողներին, ոչ թե հրամայում է ձեռքառել իր հրամանը չկասարողներին, ոչ թե մահանում է, եւ բոլորը վախենում են ասել, որ մահացել է, այլ այնպես է անում, որ իր երկրում բոլորն իմնական հասկանում են, որ նա իհարկե վատն է, բայց նրանից լավը չկա:

Ուսումնական նոր տարին սկսված է: Ըստ ամենայնի՝ այն կանցնի ավելի ուրախ, քան նյութերը, քանի որ ԿԳ նախարար Լեւոն Մկրչյանը հաստատել է հիմնական դրոշմի 7-րդ դասարանում ազգային երգ ու դար առարկայի դասաժամը: Այսօրվա այս առարկայի դասավանդման համար կհասկացվի շաբաթական 1,5 դասաժամ, տարեկան 51 դասաժամ, որը դրոշմը կարող է սրամարտի դրոշմական բաղադրիչից կամ ֆիզիկոսության դասաժամերի հաշվին:

Այս նորարարությունն արդեն իսկ առաջացրել է որոշ դժգոհություններ, մասնավորապես սոցցանցերում որոշ ծնողներ եւ, ինչն ավելի ուշագրավ է, աղաքա ծնողներ լսում են, որ իրենք իրենց երեխաներին հայկական դրոշմը չեն սանի, քանի որ «Դրոշմը լի է կրթի երեխաներին, ոչ թե...»:

Այ հենց այդ «ոչ թե»-ի մասին էլ կխոսենք: Բայց դրա համար լիք է, ինչպես սարակալան դասարաններում են երեւում ասում, փակել աչքերը եւ շեղափոխվել... Ֆինլանդիա: «Կան մենք դասարանում ենք կյանքի համար, կամ ֆնոտյունների համար: Մենք ընտրում ենք առաջինը», սա ֆիննական կրթության հիմնական սկզբունքն է: Հյուսիսեվրոպական այս երկրում չկան էլիսար կամ սովորական դրոշմներ. բոլոր դրոշմներն իրար հավասար են, բա-

զարդանքը, սահման է «զերգանց» գնահատական, աղաք հաջորդ անգամ սահման է ավելի բարձր առաջադրանք, եթե չի կատարում, խնդիր չկա, հաջորդ անգամ ավելի թույլ առաջադրանք կսան նրան: Հարկ է նկատել, որ ֆինն ուսուցիչները կամավոր, դասերից հետո կամ դրանց ընթացքում, իրենց վրա են վերցնում երեխայի հետ անհասկանալի պարտավորումներ անկցացնելու դասականությունը, այնտեղ կրկնուսուցյուններն դիմելու կարիք չկա: Չնայած, այս առումով, հարկ է կրկին շեշտել թերեւս, որ ֆինն ուսուցիչները ամենակամ սահման են միջին 5000 եվրո աշխատավարձ:

Ֆիննական դրոշմում ֆնոտյուն չկա: Այնտեղ միջակայք ստուգումները, ֆնոտյունները թողնված են ուսուցչի հայեցողությանը: Կա միայն մեկ դասարանի սեսս, երբ աշակերտներն ավարտում են միջին դրոշմը, բայց դրան երեխաներն առանձնահատուկ չեն դասարանում, քանի որ ուսուցիչները դրոշմի դասարանը հավելվածություն են տալիս երեխաների առաջադիմության վերաբերյալ: Ի դեպ, ոչ ոք ուսուցչի աշխատանքը չի ստուգում, նրան չի սովորեցնում սովորեցնել: Կան ընդհանուր խորհուրդներ, եւ ամեն մի ուսուցիչ ինքն է ընտրում, թե կոնկրետ ո՞ր ուսումնական մեթոդով է ինքն աշխատելու: Դրոշմում առանձին դասաժամերով

աղբյուրներից՝ այդ թվում կան նախ եւ առաջ՝ էլեկտրոնային, ինֆորմացիոն մատչելի, նոր գիտելիքներ ձեռք բերել, սրամարտել, անգամ ինֆորմացիոն հարթել այլ երեխաների հետ ունեցած խնդիրները: Բացի, անուշտ, ծայրահեղ դեմոկրատիկ, որոնք ֆիննական դրոշմում չգիտես ինչու չեն էլ լինում, մեծահասակները երեխաների միջոցով ծագած խնդիրներին չեն խառնվում, թողնելով, որ նրանք «սովորեն հարթել կոնֆլիկտները»:

Ուսումնական տարին ֆինլանդիայում սկսվում է օգոստոսից եւ տևում է մինչև մայիսը: Այնտեղ 9-ամյա ուսուցում է: Ի դեպ, գրականությունն, օրինակ, ավելանում է միայն 7-րդ դասարանից (հավանաբար ֆինները հինավուրց գրականություն չունեն), իսկ, օրինակ, 4-րդ դասարանից երեխաները դասարանից անցնում են անգլերեն, 5-րդից եւս մեկ օտար լեզու՝ ռուսերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն, իսկ 7-րդից նաեւ շվեդերեն (հարեւանի լեզուն): Ուշագրավ է, որ ավարտական՝ 9-րդ դասարանում աշակերտները իրենց համար աշխատանք են գտնում եւ անցնում աշխատանքի:

Հարկ է նկատել նաեւ, որ ֆիննական դրոշմները ցանկապես չեն, ինչը ըստ երկրի հոգեբանների բանասերկված լինելու տղամարտություն է թողնում: Դրոշմի

Ֆինլանդիայում վաղուց երգում են, իսկ հայաստանում սկսել են դարել

ցառադրանքներ են, ունեն նույն կահավորանքը եւ համազարկ ֆիննասովորվում են, կարող չունի դրոշմը մայրաքաղաք Դելիսինկի կենտրոնում է, թե՛ ծայրամասային քաղաք Սելյնյայոկի ծայրամասում: Ֆիննական դրոշմում ունեն առարկա ավելի կարեւոր չէ, քան մյուսը: Օրինակ մաթեմատիկան ավելի կարեւոր չէ, քան ենթադրեմք, գրականությունը եւ հակառակը: Այս երկրի դրոշմում ունեն առարկայի խորացված ուսուցում տեղի չի ունենում:

Աշակերտների ծնողների մասնագիտությունը, նրանց սոցիալական վիճակը վերջին բանն է, որը հետաքրքիր է դրոշմին: Երեխաների դրոշմական փառքում բացակայում են այն հարցերը, որոնք լիք է նվազ, թե ինչ են աշխատում հայրիկն ու մայրիկը եւ, ենթադրեմք, որհան աշխատավարձ են նրանք ստանում:

Ֆիննական դրոշմում չկան «խելացի» եւ «թույլ» աշակերտներ: Այնտեղ ամեն մի երեխա առանձնահատուկ է, բոլորը սովորում են միասին՝ այդ թվում հաճախ դասարանում ունեցող երեխաները: Իհարկե, ճեսողական կամ լսողական խնդիրներ ունեցող երեխաների համար դրոշմում կարող են բացվել առանձին դասաժամեր, բայց սա միայն ցանկության դասաժամում, ոչ դասարանում: Այնուամենայնիվ, ֆիններն ամեն ինչ անում են նման խնդիրներ ունեցող երեխաներին ընդհանուր կրթական ծրագրի մեջ ներառելու համար:

Դրոշմում աշակերտները համարվում են անհասկանալիություններ, այնտեղ առաջին իսկ դասարանից երեխային բացատրում են իր իրավունքները, այդ թվում իր ծնողներին հետ հարաբերություններում, դրանց ունեցող երեխաներին ընդհանուր կարգը: Ֆինն ուսուցիչները դասարանում են հարգել աշակերտի իրավունքները, դրա համար նրանք անգամ դրամական գումար են կնքում՝ մեկ տարով, որի ավարտից հետո երկրորդ ցանկության դասարանում (ուսուցիչ-դրոշմ) կարող են երկարաձգել եւս մեկ տարով: Չմոռանալ, որ ֆիննական դրոշմում ուսուցչի աշխատավարձը կազմում է մինչև 5000 եվրո՝ ամիսը:

Դրամահավաքները դրոշմում արգելված են: Կրթությունից բացի ֆիննական դրոշմում անվճար են երեխաների դասազրեքը, էսկուրսիաները, նոթբուքները, սրանսդորքը, գրեական միջոցները եւ այլն: Դասարանում յուրաքանչյուր երեխա ստանում է անհատական առաջադրանք, բայց նախ դրոշմը կազմում է անհասկանալի կրթական ոլորտ՝ ամեն մի աշակերտի համար: Եթե երեխան կատարում է առա-

ջակցում են, թե ինչպես է լիք դրամական գումար կնքել, բանկային հաշիվ բացել, մաս թափել, աշակերտները զիջում ինչպե՞ս է հաշվել եկամուսները, եւ կամ հաշվել աղբյուրի գինը, երբ այն զեղչված է:

Ուսուցիչը միանգամայն վստահում է աշակերտին: Օրինակ, եթե գրականության ժամին ուսուցողական ֆիլմ է միացված, եւ աշակերտներից մեկին դա չի հետաքրքրում, աղաք վերջինս հանգիստ կարող է գիր կարդալ: Դրոշմում գտնում են, որ աշակերտը ինքը կարող է որոշել, թե ինչն է իր համար ավելի օգտակար:

Եթե է, դրոշմն ամեն բան անում է, որ թեւոքի աշակերտը հետաքրքիր կրթությանը, սակայն եթե նա չի ուզում սովորել, աղաք ոչ մի ուսուցիչ նրան «երկուս» չի նշանակում, փոխարենը սլյալ աշակերտին սովորեցնում է կյանքի համար դիմանքի այլ մասնագիտություններ, օրինակ՝ մեքենա վարել եւ այլն: Ֆինլանդիայում ստանում են, որ «ամեն մեկը չէ, որ դասարանում է օղակու դառնալ, մեզ հարկավոր են նաեւ ավտոբուսի վարորդներ»:

Դրոշմում կան աշխատողներ, որոնց առաջնությունն է դարձել, թե արդյոք կարիք կա, որ սլյալ աշակերտը շարունակի կրթությունը՝ բուհում: Եթե կարիք կա եւ երեխան դասարանում է եւ ամենակարեւորը՝ ցանկանում է, աղաք հրաշալի է, եթե ոչ՝ աղաք կրկին հրաշալի է. բանն այն է, որ բարձրագույն կրթությունը ֆինլանդիայում կյանքի եւ մահվան հարց չէ. քանզի ֆինլանդիայում աշխատանքի ընդունելիս բարձրագույն կրթությունը չեն հարցնում, իսկ ընդունվելուց հետո էլ չեն հասկանում, որ իրականում բարձրագույն կրթությունը ուսանողական լավագույն տարիներն են սույլ:

Այս ամենով հանդերձ ֆիննական դրոշմում կա նաեւ վերահսկողություն: Եթե աշակերտը դասաժամը բաց է թողել, աղաք այն անդաման լիք է լրացվել: Եթե ոչ, ավելին, եթե դասարանում երեխան խանգարում է դասը, աղաք դրոշմ է հրավիրվում նրա ծնողը, եթե վերջինս չի գալիս, կամ գալիս է, բայց ավելի լավ էր չգար, աղաք երեխան մնում է նույն դասարանում, ինչն ամենապիտի էլ խնդիր չէ, ավելին, ամոթալի չէ. ֆիններն ասում են, որ «հասուն կյանքին դասարանները լուրջ բան է»:

Իսկ առանձին բանաձեւեր, չափաժողովրդի ամօր ամենը ֆիննական դրոշմում անլուրջ բան է համարվում: Այնտեղ նման հանձնարարություն չկա, փոխարենը երեխաներին սովորեցնում են օգտվել տարբեր

էլեկտրոնային դուռը բացվում են փակվում է ըստ գրաֆիկի: Երեխաները դասարանում նստում են ոչ թե նստարաններին, արհուլկարգով, այլ ով որտեղ ցանկանում է, ուզում է հասակի՞ն խնդրեմ, մեկ ուրիշ ուզում է դասարանում շեղադրված բազմոցներից մեկին՝ խնդիր չկա: Դրոշմական համագրեւտ գոյություն չունի: Միայն դասարանի է ունենալ դրոշմի տարածում հազնելու կոչիկ, որը հանում են՝ տուն գնալիս, հազնելով «դրսի» կոչիկները: Տնային հանձնարարություն էլ հազվադեպ են տալիս: Տրամաբանությունն այն է, որ երեխան սանը լիք է հանգստանալ, եւ ծնողները ոչ թե լիք է օգնեն երեխաներին՝ դաս սովորել (ավելի ճիշտ՝ նրանց փոխարեն եւս մեկ անգամ սովորել), այլ երեխաներին լիք է թասրոն սանեն, կինո, այդի կամ թանգարան:

Եւ ամենակարեւորը, ըստ միջազգային մի քանի հեղինակավոր հետազոտությունների, ֆինն դրոշմականներն արդեն 3-րդ տարին գրանցում են ընդհանուր գիտելիքների ամենաբարձր արդյունքները որչաքախարհում: Կոնկրետ ընթերցանության առումով ֆինն երեխաներն աշխարհում առաջինն են, 2-րդն են բնագիտության ոլորտում, 5-րդն են մաթեմատիկայի համաշխարհային դրոշմական ցուցանիշներում, եւ այս ամենով հանդերձ, ֆինն աշակերտները գիտելիքներ չեն ցնցվում նյարդային գերտարածությունից, ինչն առաջանում է ահեղ ֆնոտյուններին սարսափահար դասարաններում, չեն ասում դրոշմը, ըստ հարցումների՝ չեն երագում արագ մեծանալու եւ դրոշմում ավարտելու մասին: Նրանք բոլորովին ազդեցիկ չեն, համոզիտ են, դասող է սրամաքանող, կարողանում են առանց թարգմանության ֆիլմեր նայել, անգամ վերլուծել դրանք, բախում հեծանիվ են փուն, չմուշկներով են սահում, երգում են, նվագում մի քանի գործիքներ... Հա, մոռացանք ասել, որ ֆիննական դրոշմներում աշակերտներին սովորեցնում են երգել եւ նվագել, ոչ թե մեկ գործիք, այլ առնվազն՝ սասը: Դրոշմում ավարտելուց հետո ֆինն ցղանավարտները առնվազն սասը երաժշտական գործիք նվագում են, իսկ մյուս գործիքները գոնե մեկ անգամ փորձել են նվագել:

Այնպես որ, եթե դուք հանելու եք ձեր երեխային հայկական դրոշմից, քանի որ այնտեղ ազգային երգ ու դար են սովորեցնում, աղաք ֆինլանդիա չսանեմ, այնտեղ ընդհանրապես ոչինչ չեն սովորեցնում, բացի աղբյուրը:

ՀԱՅԿԱՆԱԳՐԱԿ

Բալասանյան Հանրապետական Պարտեզինի

Հանրապետականը դարձվում է ազգանուն ունի՝ Բալասանյան: Դե այսինքն՝ Բալասանյան Հանրապետական Պարտեզինի: Այսինքն՝ սրանից հետո բոլոր ընտրություններում, լինենք դրանք ՏԻՄ, թե հանրապետական ճանաչողության, այս կուսակցությունը կարող է հանդես գալ իր անվանման, ենթադրեմք՝ միայն ազգանունով՝ Բալասանյան, կամ անունով՝ Հանրապետական, կամ էլ հայրանունով: Գյումրիում կայանալիք ՏԻՄ ընտրություններին ՀՀԿ-ն որոշել է հանդես գալ ազգանունով՝ Բալասանյան: Եթե է, այն «հանդիսակ է» Գյումրու գործող ֆաղափառ Սամվել Բալասանյանի ազգանունն է, բայց դա գործին միայն օգնում է, քանի որ ՀՀԿ-ն Գյումրիում սատարում է հենց Բալասանյանին, որին սատարում են նաեւ Հայաստանի բոլոր ֆրիսոնեա-դեմոկրատները:

Դեցն այս կազմով էլ հավանաբար նրանք զարեզրի բաժակներով նստած են եղել մի օր Գյումրիում եւ որոշել են, որ ղեկի, բերեք դաշինք կազմենք: Բոլորը համաձայնել են, մանավանդ ֆրիսոնեա-դեմոկրատները, քանի որ վերջիններս հազվադեպ են գոհ ու երջանիկ լինելու հնարավորություններ ստանում. դեմոկրատային վարդուց արդեն ֆչեր են հավասում, ֆրիսոնեա-դեմոկրատները՝ առավել եւս:

Դեցն այսպես էլ, երեւի, ստեղծվել է Բալասանյան դաշինքը: Աղա ՀՀԿ-ում եւ Խոսրով Հարությունյանի գլխավորած Քրիսոնեա-դեմոկրատական կուսակցությունում հավաքվել են 99 հոգի, կազմել են դաշինք եւ հենց այդպես դաշինքով սուրը սրին, միջոց մսփն, բաժակը բաժակին դասարանում են հաղթել Գյումրիում: Հիմա, հետաքրքիր է, եթե «Բալասանյան» դաշինքում ընդգրկված բոլոր 99 հոգուն հարցնենք, թե դուք ո՞վ եք, ի՞նչ են դասասխանելու, ասելու են՝ Մենք բոլորս Բալասանյան ենք: Չէ, ուղղակի հետաքրքիր է...

Հիմա, այսինքն մինչև այս պահը, Գյումրու ՏԻՄ ընտրություններում առաջադրվել է «Բալասանյան» դաշինքը, որը գլխավորում է նախկին ՀՀԿ-ական Սամվել Բալասանյանը, «Ալյան» կուսակցությունը, որը ղեկավարում է Ույնդեյ Մախկին ՀՀԿ-ական Տիգրան Սիրիսյանը, Սիլվա Փաշինյանի՝ «Ջողափաղախական դաշինքի» եւ ԳԱԼԱ ու «Գյումրեցու ոգի» կուսակցությունները: Թե՛ օղախար է լինելու, մանավանդ «ԳԱԼԱ»-ի եւ «Գյումրեցու ոգի» կուսակցությունների միջոց: «Բալասանյանները», կարծում են, ցանս չունեն. բանն այն է, որ ինչպես կյանքը ցույց է տալիս, մեր ընտրություններում, լինենք դրանք ՏԻՄ, թե ՀԻՄ, միջոց հաղթում է ՀՀԿ-ն, իսկ ՀՀԿ անուն ընտրացուցակներում չկա, այսինքն մաքուր դեմոկրատական, ավելին՝ ֆրիսոնեա-դեմոկրատներ են լինելու: Գյումրին արժանի է դրան, մենք արժանի ենք դրան...

Բայց այդուհանդերձ, ինչն ու խոսակցիկ սեփական անունից եւ սեփական անունով ներկայանալուց: Ասենք ավելի նոսրակախարհար չէ՞ր լինի, եթե ոչ թե «Բալասանյան» դեմին դաշինքի անունը, այլ՝ «Հանրապետական»: Համ բոլորը կհասկանային, թե Բալասանյան ասելիս ինչը ի նկատի ունեմ, համ էլ այդ անունը կմիավորեր եւ Հանրապետականին, քանի որ կուսակցության անվանման առաջին մասը կա, եւ Բալասանյանին, որի ազգանուն վերջին երեք տարը կա: Հա, մեկ էլ բոլոր հայ ֆրիսոնեա-դեմոկրատներին: Չմոռանալ նրանց հանկարծ...

ՀԱՅԿԱՆԱԳՐԱԿ

ՍՈՒՐԵՆ Թ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

2014 թ. օգոստոսի 24-ին իր մահկանացուն կնքեց հայսնի մասնաբան, գիտությունների դոկտոր, Էմմա Կոսանդյանը: Առաջին անգամ կենսագրությունը սկսելով 33 ԳԱԱ դասնության ինստիտուտում նա ողջ կյանքում հավասարիմ մնաց իր կոլեկտիվին՝ այդ ընթացքում լաբորանտից դառնալով գլխավոր մասնագետ, գիտությունների դոկտոր ու Նոր դասնության բաժնի վարիչ: Եղանակահիշատակ էմմա Առոնի Կոսանդյանը (1934-2014) այն սակավաթիվի մասնաբաններից էր, ովքեր գիտական ժառանգության գերակշռող մասը նվիրված է Հայ եկեղեցու ու դրա երախտավորների գործունեության դասնության ուսումնասիրությանը: 1958 թվականից է. Կոսանդյանն սկսեց աշխատել հայոց դասնության անդամները և ուսումնասիրել դասնության բացակայության դասնություններում Հայ եկեղեցու ծավալված հայրենավեր գործունեության դասնությունը: Իսկ հայ հոգևոր գործիչների կյանքի և գործունեության ուսումնասիրության հետ կապված, հայոց դասնության ցանկացած դրվագ արդիական է, հասկալի է Հայ առաքելական եկեղեցու առանցքային հիմնախնդիրների լուսաբանման, հոգևորականության՝ հայ-ազգային ազատագրական դասնության և ազգային մշակութային արժեքային համակարգում ունեցած դերակատարության գնահատման և արժեքների քննադատման:

Այդ եսնախորհի վրա ներկայացնելով եկեղեցական մեծագույն գործիչների (Գարեգին Սրվանձյանը, Սյրիշ Խրիմյան)՝ է. Կոսանդյանը կարևորել է նրանց գործունեությունը, որոնց նվիրված մեծագույնությունները մեծ ընդունելության են արժանացել մասնագետների և ընթերցողների շրջանում՝ աղաչելով հեղինակի համար մեծ ճանաչում: Հայ եկեղեցին եւս բարձր գնահատել է. Կոսանդյանի գիտական ներդրումը և 2012 թ. նրան դասնության իր բարձրագույն «Մետրոպ Մազոց և Սահակ Պարթև» շքանշանով:

Տղերիս հեղինակը բախտ է ունեցել շուրջ քառորդ դար աշխատել է. Կոսանդյանի հետ ՀՀ ԳԱԱ դասնության ինստիտուտի նոր դարերի դասնության բաժնում, հաճախակի գրուցել նրա հետ շարք բեմաների շուրջ, կիսել մտախոհությունները: Կարող եմ հավաստել, որ կյանքի վերջին տարիներին նրա ուսուցչությունն ամբողջովին կենտրոնացած էր Հայ եկեղեցու մեծ երախտավոր Մադաթիա արք. Օրմանյանի (1841-1918) վրա: Մեր յուրաքանչյուր գրույց սկսվում էր ավարտվում էր այդ գործի մասին դասնություններով, նրա գործունեության նորանոր կողմերի բացահայտումներով: Անհրաժեշտ է համարում նաեւ նշել, որ կյանքի վերջին տարիներին է. Կոսանդյանի առողջական վիճակը օրեօր վատանում էր, նա խոսում էր միայն Օրմանյանի մասին: Մի օր էլ, երբ արդեն շատ սկսեց էր, երազ մասնեց, որ Օրմանյանն այցելել է իրեն և գայրացած, բայց եւ գորովանով ասել՝ մինչեւ իր մասին մեծագույնությամբ չավարտի՝ իրավում է իր ներքին հոգեկանը: Գրեց երազ էր դա, ցանկություն, թե՞ դաստան, բայց վստահ եմ, որ նա իսկապես աղոթում էր այդ գաղափարն իրականացնելու ժամանակ, բայց ափսոս ավելի վաղ հանգեց...

Երկու մասից բաղկացած «Դրվագներ Մադաթիա արք. Մադաթիա Օրմանյանի կյանքից և գործունեությունից» աշխատությունը ընդգրկում է հանդեսներում տպագրված հեղինակի գիտական հոդվածներն ու անհոդվածները (Կոսանդյան է., Դրվագներ Մադաթիա արք. Մադաթիա Օրմանյանի կյանքից և գործունեությունից, Ե., 2015: Կենդանության ժամանակ է. Կոսանդյանը հասցրեց միայն մի քանի հոդված հրատարակել

Օրմանյանի մասին: Այդ հոդվածների, թողած ձեռագիր շարքերի ու այլ օժանդակ նյութերի հիման վրա դասնության ինստիտուտի Նոր դասնության բաժնի գործունեության օժանդակությամբ և մեծ աշխատակցությամբ ամբողջական մեծագույնությամբ իրականացվում էր նախադասությամբ նույն բաժնի աշխատակցության Մարիան Հարությունյանը):

Փորձառու ուսումնասիրող է. Կոսանդյանը սույն աշխատությունում արդիական վավերագրերի, տղերի սկզբնաղբյուրների, մամուլում սփռված նյութերի, հուշագրությունների և գիտական ուսումնասիրությունների հեմքի վրա ներկայացրել է ազգային ամխոն գործիչ, ասվածաբան, հայագետ, դասնաբան, բանասեր, հրատարակախոս, Մ. Օրմանյանի հասարակական-քաղաքական, հոգևոր և գիտական գործունեության մի շարք հիմնահարցեր:

Աշխատության առաջին մասում հեղինակն ընդհանուր գծերով ներկայացրել է

սեփական ներկայացրել է Կարինում հոգևոր առաջնորդ եղած ժամանակ Մ. Օրմանյանի՝ Թորթումի, Կիսկիմի, Սոթերի և արեւմտահայկական այլ գավառներում ծավալված ազգամիտ գործունեությունը: Առանձին ենթաբաժնով ներկայացրել է Մ. Օրմանյանի ակտիվ մասնակցությունը «Պատմության հայրենյաց» գաղտնի կազմակերպության գործունեությանը, իսկ դրա բացահայտումից հետո գործադրված ճանաչողական անհամարժեք ազգայնացումը, ինչպես նաեւ հայապահպանության ու հայությանը կրթելու և ազատագրող ձգտումներ ներակայությունը: 1886 թ. հունիսի 8-ին Գարեգին Սրվանձյանցի հետ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնում նա Մակար Ա. Թեղուցի կաթողիկոսի կողմից օծվելով երկրորդ ընտանակվել է Գեորգյան ճեմարանում ասվածաբանու-

ծողությունները կանխելու համար Մ. Օրմանյանի դիվանագիտական ջանքերը վկայում են նրա հեռախոսության մասին: Ներկայացնելով նրան՝ իրեն հոգեբան-փիլիսոփայի, հեղինակն ընդգծում է, թե ինչպիսի հմտությամբ է նա բնութագրել Համիդի վարչական ընդունակությունների դրական և բացասական կողմերը: Վերջինս գահ էր բարձրացրել Արդու-Ազիզի և Սուրադի սղանությունների արդյունքում, եւ ըստ այդմ դարձել խիստ կասկածաբան, ի դեմս ամենի տեսլ իր դեմ դավադրություն լարողների:

Շարունակելով ներկայացնել Արդու Համիդի էությունը՝ է. Կոսանդյանը նշում է, թե ինչպես էր նա սարսփում հայերից, իսկ Մ. Օրմանյանի՝ նրան հանդարեցնելու փորձերը չէին փոխում իրավիճակը: Սուբյեկտ կասկածներ էր տեսնում նաեւ դասնության նկատմամբ և աշխատում սիրաժանել նրան: Միաժամանակ Արդու Համիդը շարունակում է իր հակահայկական գործողությունները:

Անխոնց գիտականը՝ ԷՄՄԱ ԿՈՍԱՆԴՅԱՆ

Մ. Օրմանյանի կենսագրությունը, շեշտելով նրա աղոթած ժամանակաշրջանում հազվագործ հանդիպող կարևոր մի հանգամանակ՝ Մ. Օրմանյանի սացած փայլուն կրթությունը ու նրա իմաստասիրության, ասվածաբանության, եկեղեցական իրավագիտության մագիստրոսի կոչումները: Ավելի հանգամանորեն շարադրելով նրա հակակաթողիկական թեզերը, ներկայացրել մղած դասնությանը հայությանը կաթողիկոսական մեծ ձուլելու դասնականությունների ընթերցումը: Ի դեպ, նա առանձնացնում է 1879 թ. Ոսկյուսարում, Սամաթիայում և Օրթաքոլում՝ «Հայուն անցելուն ու ներկայն ու աղափարը», «Հայությունը հոգին», «Հայ երեսասարդություն», «Հայ ազգություն», «Կարոս ենն» և այլ թեմաներով նրա կարգաբան դասախոսությունները:

Է. Կոսանդյանն առանձնահատուկ նվերությամբ վերլուծել է Մ. Օրմանյանի հայրենասիրական շնչով տոգորված բանաստեղծությունները: Քննարկելով ու լուսաբանելով նրա դասնագիտական հայացքները, արժանի գնահատականներ սվել Մետրոպ Մազոցի և գրերի գյուղի դարակազմիկ իրողությանը:

Սկզբունքային և անաչառ դիրքերից է. Կոսանդյանն առանձին ենթահարցերի

թյան դասախոս: է. Կոսանդյանը նշում է, որ Մ. Օրմանյանը ճեմարանում դասավանդել է մեկ ուսումնական տարի, սակայն իր մեծ գիտական ավանդը է ներդրել ճեմարանի սաների ուսումնասիրական կազմակերպության գործում, գործում մասնակցություն ունեցել նոր ուսումնական ձեռնարկների ստեղծման աշխատանքներին: Սակայն Մ. Օրմանյանի ակտիվ և խելացի դասավանդող անհանգստացած ցարական իշխանությունները նրան արտաքին էր Էջմիածնից:

Աշխատության հաջորդ բաժնում ներկայացված է Մ. Օրմանյանի ծավալված գործունեությունը Արմաշի դղրեվանում: Այստեղ որդեկ փոխվանահայր դասնական կրթությանը վեց տարիների ընթացքում իրականացրել են նրա վաղեմի երազանքները. այն, ինչ նա փորձել էր ստեղծել Էջմիածնում, հաջողվել է իրականացնել Արմաշում: է. Կոսանդյանը հասկալի էր առանձնացրել է Էջմիածնի Գեորգյան ճեմարանում և Արմաշի դղրեվանում ծավալված նրա ազգամիտ գործունեությունը ու կարևոր դերակատարությունը ուսումնական գործառնությունների իրականացման խնդրում: Ընդգծել է նրա աննկուն կեցվածքը, սկզբունքային մոտեցումներն ու սրացված վերաբերմունքը երիտասարդ սերունդի հայեցի դասախոսության կարևորագույն խնդիրների վերաբերյալ:

Առանձնակի սրացվությամբ է ներկայացրել խորհմացությամբ է հեղինակը ներկայացրել Մ. Օրմանյանի կյանքի զարգացմանը կազմող դասնականության ժամանակաշրջանը: Չմոռանալով շեշտել, որ դասնական ընթացքը նախորդել էին մեր ժողովրդի համար դժոխական օրերը, արդուկամիդյան ճյուղի ճեմարանները բարձրացրել էր ազգային-ազատագրական շարժումների պիլը, 1894 թ. Սասունի ինքնադատարանական մարտերին, 1896 թ. Վանի ինքնադատարանական ճեմարանը հետևել էին արեւմտահայության զանգվածային կոստածները:

Է. Կոսանդյանը գրում է, որ Արդու Համիդ II-ը սեղյակ էր 1880-ական թվականներին Մ. Օրմանյանի ազգասիրական գործունեությանը, որին դեմ էր արտապայքվել ասելով. «Թող իմ ազգը սիրէ, բայց իրեն դեմ տուր չառէ»: Բարձր գնահատելով դասնական Մ. Օրմանյանի հայապահպան ջանքերը է. Կոսանդյանն արձանագրում է, որ նրա գործունեության արդյունքում շուրջ 1200 բանասերայիններ և մահվան դասաղաղակներ ընդհանուր ներում են ստացել: Իսկ հետո նա արել է ամեն հնարավորը, որպեսզի չլրկվեն 1894-1896 թթ. կոստածները: Հեղինակը շեշտում է, որ Արդու Համիդի հակահայկական գոր-

ծողությունները կանխելու համար Մ. Օրմանյանի դիվանագիտական ջանքերը սուբյեկտի դասնական համակարգը արհեստաբանի միջև փայլելը,

Մ. Օրմանյանը երբեք չի դադարել գանձահան և բողոքի ձայնը բարձրացնել կեղեցիների վրա ծառայողական կազմակերպության դեմ: Դրա վաղ աղաղակներն են դասնականների մի քանի հրաժարականները, որոնք աշխատությունում մանրակրկտորեն ուսումնասիրված են:

Բարձրակարգ գիտականությամբ ու սղառնիչ ներկայացված են Մ. Օրմանյանի դասնական կառավարության՝ 1903 թ. հունիսի 12-ի Հայոց եկեղեցու ունեցվածքը բռնագրավելու օրենքի դեմ, ինչպես նաեւ Կիլիկիո կաթողիկոսության, Աթոսյան կաթողիկոսական սեղադատի և Երուսաղեմի դասնականության հետ նրա ունեցած բարդ ու դժվարին հարաբերությունները: Հեղինակը բարձր է գնահատել 1896-1908 թթ. Օրմանյանի դասնական ձեռնարկած մի շարք բարեփոխական ծրագրերը՝ հասկալի էր 1894-1896 թթ. հայկական կոստածներից մագիստրոսի հայ գաղթականների օժանդակման խնդրում:

Մ. Օրմանյանի դասնականության տարիներն ավարտվել են 1908 թ. երիտարական հեղափոխությամբ: Հեղինակը գրում է, որ 1908 թ. հուլիսի 16-ին Կ. Պոլսում կազմակերպված բազմամարդ ցույցի մասնակիցները ներխուժել են դասնականության և Մ. Օրմանյանին հայաբարել դասնական ու դասի ենթակա մարտահարյալ: Դասնական դասադատարանի դեմ ստանձնել է Չորհաղը, ով փաստակալ ժխտել է նրա՝ Արդու Համիդին սրկամիս ծառայելու հանգամանքը: Գ. Չորհաղը բարձր մակարդակով է դասնականները նրա իրավունքները, ինչի արդյունքում 1913 թ. Օրմանյանն արդարացվել է:

Աշխատությունն ավարտվում է Մ. Օրմանյանի վերջին օրերի մասին շարադրանքով: Երուսաղեմում էր նա, երբ սկսվել է Առաջին աշխարհամարտը, որի ընթացքում էր սեղի ունեցել հայ ժողովրդի ամենամեծ ողբերգությունը՝ Մեծ Եղեռնը: Դասնականության հոգևորականների հետ Դամասկոս արտաքին Մ. Օրմանյանն այնքան ավարտին է հասցրել իր «խոհի և խօսքի» արժեքավոր աշխատությունը: Նոյեմբերի 19-ին, 78 տարեկան հասակում նա կնքել է մահկանացուն: Ավարտելով նշում, որ սույն աշխատությունը թեւս անավարտ, սակայն տարողունակ էր բովանդակալից գիտական խոսք է նվիրված Մ. Օրմանյանի հիշատակին և մեկ անգամ եւս վկայում է. Կոսանդյան գիտականի իրական կոչումի մասին: 24.08.216 թ. Երևան

ԱՎԻԿ ԻՍԱԳԱԿՅԱՆ

Սկիզբը՝ նախորդ համարում

Յեզոհե՛ս երեւանում ձեռակերպվեցին մեր այսօրվաների սիրելի հավաքատեղիները: Դրանք շատ չէին, քանի որ այդ տարիներին երեւանում քիչ էին սրահները, կաֆեները, իսկ եղած մեկ-երկու զբոսայգիները, մանավանդ երեկոյան ժամերին, անցնում էին կրիմինալ խմբավորումների ու խայսաբոլո՛ս հակումներ ունեցող մարդկանց (նարկոմանների, խուճարազուների, Դժոխի Բանակի) ձեռքը: Մի խոսքով, ավելի լավ է ցման «կույսուրայի եւ հանգստի դարձեր» չլինեին: Իրենց երկրների զբոսավայրերը իրոք որ չէին կամենալիս երեւանյան այս կասկածելի կայանի հետ: Ուրեմն մեր միջին հավաքվելիքն առավել հուսալի ու հանգիստեղեղում, այդ դասաճառով մեր նախնիները էին հավաքվել իրենց եւ իրենց մոտիկների սնտուրում, որը եւ դարձավ մեզնից առաջին ավանդական հավաքատեղի: Միտում էին կիրակի օրերին գնալ եւ երեւանի սեւ շուկայում, դարձապես իրար հանդիպելու կամ որեւէ անհրաժեշտ իր ձեռք բերելու համար: Միտում էին եւ կինո «Մոսկվայում»՝ աշխարհի հետ իրենց կապը չկորցնելու համար: Կար ընդունված եւս մեկ օրինակափոխություն՝ այսօրվան հարապահանջի ունեին իրենց առանձին հավաքատեղիները, կանայք՝ իրենցը:

Տղամարդկանց համար, ովքեր ունեին իրենց փոքրիկ ընկերական շրջանները, դրանք արհեստագործական սաղավարներն էին, ոսկերչները, ֆոտոսահները, վարսավարանոցները, հագուստի ասեյները, այսիմե՛ս հավաքվում էին ըստ իրենց համարակալան հետաքրքրությունների:

Արդեն մի երեք-չորս տարի անցանո՛ւց էին գործում երեւանում՝ Օդերայի հարեւանությամբ, Պրոսպեկտի վրա ծննդասան ժամանակ մի քիչ բարձր, Ֆլորայի այգում, կինո «Մոսկվայի» դիմացը եւ հենց կինոթատրոնների մերում, ինչպէս եւ «Մարսել» սրահները՝ Արվայանի վրա, կենտրոնական հանրախանութի առաջին հարկում: Յրադարձվում զգնվող «առաջնորդի» մոնոմենտալ արձանից մինչեւ Սեփան Շահումյանի արձանը ձգվող դուրսը դարձել էր սիրելի զբոսավայր երեւանցիների համար: Յրեւանությամբ գործում էին «Երաժշտական կոմեդիայի» բասերը եւ երեւանի սոլայի տունը՝ իր կինոթատրոնով եւ ճաշարանով: Զբոսայգին դարձավ մեր սաղարթախի բարձր ծառերով, ամենուրեք ցայտալքուրներ, հարմարավէտ փայտյա նստարաններ: Մի գործիկ կանաչ օզոնի ֆառայի կենտրոնում: Այս վայրն առանձնատեղ սիրում էին գալ մեր հայրենադարձուհիները, ցերեկվա ժամերին, երբ արդեն մեր ավազակներն էին սնային հոգսերից եւ անուսիները դեռ տուն չէին եկել, մեր հավաքվում էին այստեղ: Նրանք ասես դահանգ ունեին միմյանց սեսելու, օրհնելու, հանամներ անելու եւ սրճերը բացելու: Եթե աղջիկներից մեկը մի նոր բոլո՛ւ էր հագնում, ամպ միտքի ցույց տալ իր ընկերուհիներին: Թեւեւ հեռու Եվրոպայից, բայց միտք հետաքրքրվում էին նորաձեւութայն: Եվ քանի որ աղջիկները հիմնականում իրենք էին իրենց շոքերը կարում, ամպ կիսվում էին կարի արհեստի գաղտնիներով, լինում էր՝ փոխանակում էին անուն, ասե՛նք՝ ունեցած օճակներով: Միտում, մոդայի անագրերով եւ այլն:

Սա մի սեսակ բացօթյա ակունք էր մեր հայրենադարձուհիների համար: Եվ հայտնի է, որ կանայք ամենից շատ սիրում են «սիրը բացել» իրենց ընկերուհիների առաջ: Կխոսեն, կխոսեն, մի երկու գաղտնիք կբացեն իրարու առաջ, կգանգապեն, եւ ինչը հասնու է առավել եւս երիտասարդ կանանց՝ անդամայն կարճատեղի: Լացը, որ բերում էր ընկերուհիների կարեկցանքը, մի սեսակ անո՛ւմ էր մեր հեռուստիներին: Եվ ելնելով այս ամենից, մեզնից մեկը, որ զուրկ չէր հու-

մորից, առաջարկեց իրենց սիրելի դարձած զբոսուղին անվանել «Լացի դարձեր», եւ այդ անունը կյանք մտավ, իհարկե՛ս առավել չափով մեր այսօրվան կանանց շրջանում: Յեզո այդ անունը մի սեսակ հանգիստ էր ընկալվում մեզնից անուսիներին եւ ծնողների կողմից:

Յարցին՝ «Ո՛ւր եւս գնում»: Լինում էր դասասխանը՝ «Լացի դարձեր»: Եվ ոչ մի առարկություն չէր լինում: Դիցուք, եթե ասե՛նք՝ «Միտք դարձեր» կամ «Միտք հարձերի այգի», իսկույն կբարձրանար ցասման ալիքը:

Մեր հայրենադարձուհիները նաեւ սիրում էին գնալ երեւանի կենտրոնական հանրախանութ (ուճիվերմազ): Այստեղ Մոսկվայից բերված նոր հագուստներ եւ կտրուներ դիտելու, ընտրելու, գնելու, իսկ հետո այդ գնումները փնտրելու «Լացի դարձերում»:

«Լացի դարձեր»... Սա, իհարկե, Երուսաղեմի «Լացի դարձեր» չէր, որն առավել խորհրդանշում էր հրեաների վիճակ ու կսկիծը եւ միանշանակ դրամատիկ առիթների հավաքման վայր էր: Մեր հայրենադարձների համար, որոնց ձակասագիրն,

միտում բույն դրած միջավայրից կտրվել, քանզի այսօրվան ընթացիկը եւ սեղացու ընթացիկը տարբեր հասկացություններ էին: Ավանդույթները, միտք ու կացը, կենցաղը, բարբառը, հագն ու կապը, կերակրատեսակները... Եւ նկատի ունեն բուրձր կերպով օրյեկտիվ բնույթի տարբերություններ: Այստեղ չեն անդադարում բարոյական, հոգեբանական, դաստիարակչական բնույթի օրինաչափություններին, քանզի դրանք ավելի շատ կապվածություն ունեին մարդու էության հետ, կնոջ կամ տղամարդու խառնվածի հետ (որն այնքան բազմազան է՝ որքան կյանքը): Ուստի եւ այսօրվան աղջիկը ավելի մախընքում էր մնալ իր այսօրվան ընթացիկում եւ այսօրվան անուսին ունենալ, որպեսզի կյանքն ընթանար ներդաշնակ, իր բնական հունով, այլ ոչ թե ընկներ փորձությունների գիրկը: Այնպես որ, այսօրվան աղջիկը էլ գլխից դեմ էր սեղացու հետ ամուսնանալուն: Նա մախընքում էր իր մոր եւ հոր հարեւանությամբ, այսօրվան երիտասարդի հետ մոր օջախը ստեղծել:

Եթալու հարցում քա՛հ հնարամիս էին

«ԵՐԹԱՆԸ ԾԻՇՏ Է...»

(Երթախորհրդի փոխարեն՝ հարցական նշան)

ի դեռ, շատ կեցեւում զուգահեռում էր հրեաների ձակասագիրն, «Լացի դարձեր», նաեւ լավատեսական իմաստ ունեւ՝ «Ժողի արցունքների միջից», ժամանակակից լեզվով ասած՝ «Կարիքայի ժողից...»:

Եվ մի առանձնահատկություն, թե անուննությամբ հարցերում ինչպէս էին վարվում այսօրվաները սեղացիների հետ եւ իր հերթին՝ սեղացիները այսօրվաների հետ: Եվ քանի որ 30-ական եւ 40-ական թվականներին հայրենադարձներն իրենք թվով մի քանի անգամ զիջում էին սեղացիներին, ուստի անուննությունները մեզնից միջուկ անխուսափելի էին դառնում: «Սեղացի հարս ուզած է», «Նրանց հարսը այսօր է»: Այս խոսքերն արդեն շատ բան էին ասում: Թեւեւ ի՞նչ կար գարմանալու, բայց համեմայն դժուար... Ավելի քիչ այսօրվան աղջիկներն էին անուսնանում սեղացիների հետ, քան հակառակը:

Այսօրվան աղջիկը սեղացու հետ անուսնանալով միտք կարողանար կապվել իր նոր թաղի, ասե՛նք՝ Յ-րդ մասի կամ Կոնդի միջավայրի հետ, այնտեղ մշակական մնալու խարխիս նետելու նպատակով: Իսկ նա բավական դժվարին խնդիր էր: Իսկ եթե սեղացի աղջկան հարս բերեին «այսօրվան կապուցի», այսիմե՛ս Չեչյուն, Կիլիկիա, Մալաթիա, Արաբիկ կամ Սեբաստիա, նա ժամանակի հետ կարծես դառնում էր գեյթուցի կամ արաբիկից:

Եւ ինչպէս որ հիշում են, եւ ինչպէս որ կար իրականում, հարցազոյս էր դասախու՛մ, որ հայրենադարձ աղջիկը անուսնանար սեղացու հետ: Արդեն նա իր ծննդավայրից (Եգիպտոս, Սիրիա, Լիբանան, Ֆրանսիա կամ Իրան) մեկ անգամ կտրվել էր, մնում էր, որ երկրորդ անգամ իր հայրե-

զործին ավելի հավաստի սես օջախ համար մեծ օւտով հարսանյաց հանդես էին կազմակերպում, հյուրեր հրավիրում, նվերներ ստանում:

Եվ մի բնագավառ, ինչպէս վկայում են ինն երեւանաբնակները, եւ որքան են եւ հիշում, 40-50-70-ական թվականներին այսօրվան դուռնուկներ երեւանում չկային: Այդ հնագույն մասնագիտությունը հիշալ ժամանակաշրջանում երեւանում ընդհանրապէս քիչ էր տարածված: Ինչքան էլ դառը լինէր հայրենադարձուհու կյանքը, սակայն այդ ճամփով նա երբեք փող չէր վասակի: Կային հասկացողություններ, որ ամեն ինչից վեր էին: Յարեւադարձուհին շատ էր վախենում, որ իր անունը չզգի, սկսէր չընկնի իր օջախի վրա եւ ինչքան էլ ինքն գեղեցիկ ու հրադուրիչ լինէր, նա միջուկ ու իր ձեռքը չուզէին, տղայի հետ չէր հանդիպի: Եթաղբերմն մեզ սիրաշահողը էլ (լինի այսօրվան թե սեղացի, միտնույն է) գեղեցիկ ու առնական մի երիտասարդ է եւ բնավորությամբ համառ, բայց նա ոչ մի հաջողության չէր հասնի մեր հայրենադարձուհու

սրում, միջուկ ու գործը չհասներ դասակարգությանը: Կարող է հարց ծագել, թե եւ որտեղից գիտեմ այս ամենը: Իհարկե, եւ չեն կարող հարցուր տկոսանոց ձգարությամբ ողնել իմ սեսակներ, քանի որ բացառություններ միտք էլ լինում են, սակայն սարիների իմ փորձը, իմ սեսածն ու իմացածը հիմն են սալիս ողնելու ասածս: Եվ երկրորդ, եւ մոր կողմից այսօրվան ընթացիկից էի, հետո եւ հո մե՛նակ չեն, իմ կողմն են բազմաթիվ երեւանցիներ, որոնք հիշում են 1940-1970-ական թվականները եւ կարող են որպէս ականասես իրենց սեսակները հայտնել: Յավով, վերջին տարի տարում երեւանում համարյա այսօր չի մնացել, եկել է մի սերունդ, որը կենդանի այսօր չի սեսել, չի իմանում մույնիսկ այսօրվան բառի իմաստը: Այնինչ իմ մանկությունը՝ 40-ական թթ., եւ երիտասարդությունն ու հասունությունը՝ 50-70-ական թվականներին, անցել են սեր կարի մեջ մեր այսօրվան հետ: Լինեն հարեւաններ, բակի թե դուրսի ընկերներ: Յենց իմս կարող են վկայել, որ եւ ոչ մի հայրենադարձ աղջկա հետ երեւանում չեն հանդիպել, չեն ունեցել «սիրային վեղ»: Լավ ծանոթներ, այո՛, շատ են ունեցել եւ մեզնից մեջ շատ գեղեցիկներ, օրինակ՝ Սիլվիա Սալյանը (եգիպտահայ), Սեղա Գասարյանը (եգիպտահայ), Մարի Երկաթը (Յունաստանից), Մարի-Ռոզ Արուսեֆյանը (Սիրիայից), Սոնիկ Արամյանը (Լիբանանից), Զվարթ Չոլոյանը (եգիպտահայ), Ռուզան Կյուրեղյանը (ֆրանսահայ) իմ լավ եւ բարի ընկերուհիները: Թեւեւ նշածս աղջիկներից գերակշռող մասը ներկայումս Կալիֆոռնիայում են աղորում (եւ սալիկ են դարձել), սակայն մեզնից երեւանից են գնացել, մեկը ներկայիս Սալիսիայի հրապարակից, մյուս երկուսը՝ Բաղրամյան փողոցից, հաջորդը՝ Արաբիկից, եւ բոլորն էլ երեւանում բարի անուն են թողել: Ինչպէս ասացի՛մ անունը շատ կարեւոր էր հայրենադարձ աղջկա համար: Եվ հենց առաջինությունը մարդ է կայանում, որ լինելով գեղեցիկ, կանացի, հրադուրիչ, չգայթակղվէս, չխաբվէս, մնաս անառիկ: Անուստ, դժվար խնդիր էր, եւ մեր հայրենադարձուհիները դասվով անցան այդ ճամփան: Միտք չի եղել, որ նշածս անձանց անուննությունը երջանիկ է եղել, բայց դա արդեն ուրիշ հարց է: Արաբիստները երբեմն երկու դժբախտ մարդու երջանկացնում է եւ դուռ բացում հաջող անուննությամբ համար եւ «որսը» շարունակվում է, սակայն միտք չէ, որ զարկում եւ ճիտ նշանակեցին:

Քիչ չէին եւ այս գործում միջոնորները, որոնք այսինչ կամ այնինչ հարուստ ու աղղեցիկ ընթացիկից դասվել էին սեսցել եւ հիմն մի կարճ ժամանակահատկածում միտք հասցնելի Եղիային կամ Ամենիկն ծանոթացնելու անուննացնել: «Եղեն» սանող անցաքուղի սեսալու

ՆԱԻՐ 3ԱՆ

Ամեն սարի՝ սուրիսական սեզոնից առաջ, մեծ ախորժակ ենք ունենում, թե մեր երկիր ավելի մեծ թվով զբոսաբերներ են այցելելու, քան նախորդ սարի: Որոնք են մեզնիս ակնկալիքների նախադրյալները, հայտնի չէ, բայց ոլորտի ներկայացուցիչներն ամեն դեպքում գոնե ակնկալ երազում են մեր երկրում բարգավաճող տուրիզմի սեսունը: Գովազդի, PR-ի վրա հիմնված մեր աշխարհում դեռևս էլ բերնդային աղբյուրներում ունենալ ու գրավիչ լինել: Երկրներ կան, որտեղ տուրիզմից ստացված ԵԱՀԿ-ը մեծապես բյուջեի առյուծի բաժինն է կազմում: Երկրներ էլ կան, որոնք բերնդի վրա միլիարդավոր դոլարներ են ծախսում, ամուսն հանում ու զբոսաբերներին դեղի իրենց գրավում: Օրինակ՝

անցկացնելու: Իսկ մենք բացի վանդերից ու եկեղեցիներից, ուրիշ բան չունենք մեզնից ցույց տալու: Ու դեռ ցույց տալ էլ միտք կարողանանք. սրբավայրեր սահուն ճանապարհներն այնքան անբարեկարգ ու անանցանելի են, որ դրանք հաղթահարելու համար առնվազն մեք էլ ավտոմեք կամ կասկադյոր լինել: Ու եթե հաշվի առնենք, որ մեր երկիր էլ ընդհանրապես սարքեր երկրներ այցելող զբոսաբերներին մեծ մասը թուրքականներն են, դժվար չէ ենթադրել, որ դա մեզնից առաջին ու վերջին այցն է լինում Հայաստան: Այն, որ մեր նախնիները սրբատեղիները միտքով կառուցել են դժվարանցանելի վայրերում կամ ժայռերի ծեղկերում, հիմնավոր դասառնում են ունեն, բայց որ այդ եկեղեցիները 21-րդ դարում էլ ԵԱՀԿ-ում կան, մեզնից անմասն չեն մնալ անմասն չեն, դասառնում են մեզնից ոչ մի կերպ հիմնավորել չեն

կառուցողները սովոր են, որ իրենց համար դեռ էլ լինեն ավիատուներ, հյուրանոցային սպասարկումների գեղեցիկ, ինչը Հայաստանում բացակայում է: Հիմնականում այդ դասառնում է, որ մեզնից չեն ցանկանում գալ Հայաստան: Հանգստի սեզոնին ավիատուներ ու հյուրանոցային ծառայության ոլորտում գեղեցիկ համակարգ ներդնելու ծրագրով դիմեցի մեզնից: Պատասխանեցին, թե այդ ոլորտները մասնավորի ձեռքում են ու գեղեցիկ-զգեղեցիկ մեզնից են: Այդպես էլ չհրակամացավ տուրիզմը խթանելու այդ ծրագիրը: Հավանաբար հիշում եմ Հայաստանում Եվրոպայի կառուցելու հողանրակային ծրագիրը, որն այդպես էլ կյանքի չկրկնվեց: Դիմացը՝ Բիբլիական Արարածը, մի ֆիչ այս կողմ՝ խոր վիրառը, կողմից՝ Եզմիածինը, հետևում՝ Գառնին ու Գեղարդը. ա-

րեն: Գործազրկության դասկերակ մեք մեր հարեւաններին սվել-անցել ենք՝ 71-րդ տեղն ենք զբաղեցնում, Վրաստանը՝ 50-րդ, Ադրբեջանը՝ 36: Վրաստանի սահմանը սարեկան հասում է 5 միլիոն մարդ: Հասկանալի է՝ այդ երկիրը սարեցնել է. մեզնից թվից 1,5-2 միլիոնն է իրական զբոսաբեր: Միայն Հայաստանից Վրաստանի ծովափնյա ֆաղափներում հանգստանալու է մեկնում 100-150 հազար հայ: Մեզնից ավելի ակտիվ են թուրքերն ու արաբները: Բանն այն է, որ հայ ընտանիքները երկու անգամ ավելի ֆիչ գումար են ծախսում Վրաստանում, քան սեփական երկրում. սնունդն էժամ է, կեցության ծախսերը՝ ֆիչ, գումարած՝ առողջարար ծովը: Այն-հայտ է, որ Վրաստանում տուրիսական մասշտաբային զբոսաբերության ֆաղափականության արդյունք է, ինչին մեր իշխանու-

Թուրքիայի վտանգավոր ռազմավարությունը Սիրիայում

«Սիրիայի առանց այդ էլ խառնափոթ վիճակին գումարվեցին Թուրքիայի ռազմավարության փոփոխությունները, որոնք կարող են էլ ավելի աղակալուցանել իրադրությունը», դիմում է իսպանական El Mundo թերթը իր խմբագրական հոդվածում: Թերթի կարծիքով, Սիրիայի իրադարձություններին թուրքական զորքերի անցյալ շարժումը սկսած միջամտությունը «բացատրվում է ոչ այնքան «Իսլամական դեմոկրատիայի» դեմ ղայաբարելու հանկարծական ձգտմամբ, որքան թուրք-սիրիական սահմանի օգտին ֆրոնտի դիրքերի հետագա ամրապնդումը թույլ չտալու փորձերով», ասվում է հոդվածում:

Տուրիս ես ուզո՞ւմ. ախորժակիդ ֆագախ

բնական ռեսուրսներից զուրկ Քենիան սաֆարին դարձրել է իր բերնդը: Տարիներ առաջ Համաախարհային բանկից 5 միլիարդ դոլար է վերցրել. 1 միլիարդով միջազգային չափանիշներին համապատասխան օդանավակայան է կառուցել, իսկ մնացած գումարով՝ վայրի կենդանիներ բուծել: Ու մինչև հիմա դեղի Քենիան են ԵԱՀԿ-ում որսի սիրահար տուրիստներին մեծ խմբեր, որոնք հնարավորություն ունեն առանց վայրի բնությանը վնաս հասցնելու՝ արհեստականորեն աճեցրած կենդանիների որսով զբաղվել: Սաֆարին Քենիայի ամենաեկամսաբեր ոլորտն է:

թյունները համառոտն չեն ձգտում: Հայտնի է, որ աշխարհի 105 երկրում աղբյուրն է 10 միլիոն հայ: Գոնե մեզնից որքան տուրիս գան իրենց դասական հայրենիքը ենթանում: Չեն գալիս. վիճակագրությունն է փաստում: Սիյունի նախարարության կազմակերպած «Արի տուն» ծրագիրը ես չխթանեց տուրիզմի աշխուժացմանը, որովհետև դիմումները ծամբարի ձեռքառնելից այն կողմ չանցավ: Չկարողացանք գրավել այդ դասանիներին ու աղջիկներին, որովհետև հայրենիքը սիրելու եւ ձանաչելու համար ամբողջական բացառությամբ մեքն ենք: Դուրսիցային խորհրդի նախագահների, ջրկասավարների ու ՀամԼԿԵՄ-ների շնորհիվ ու ճանաչման բառերով օտար երկրներում մեքն ենք ու մեծացած մոր սերնդին փեռներիդ կրթած դասն էլ կարող մոռացել դա: Տուրիզմը զարգացնելու նախադրյալներից մեկը դարձ, հասարակ ծառայություններ ստեղծելն է՝ զուգարան, լվացարան, արագ ու մասշտաբ սնունդ, որակյալ հիստերներ, խնամված ու նորոգ եկեղեցիներ, ավտոմեքների ու նսի ճանապարհներ, գիտելու տեղեր՝ խելամիտ, ոչ թե ասուղաբաժնական զներով, ժամանցի վայրեր՝ փառասոներ, դիսկոթեկ, սրճարան, փաբ, կինոթատրոն եւ մնան սովորական այլ բաներ, որ Երեսանից դուրս ուղղակի գոյություն չունեն: Բայց տուրիստներին ուղղորդում ենք Երեսանից դուրս՝ մեր սրբատեղիներ ու տեսարժան վայրեր:

Այդ ժամանակային խախտված վրա ուժերի յուրաքանչյուրը ֆայլ է կասարում՝ էլնելով ռիսկերի եւ օգուտների դիվային հաշվարկից, իսկ Երդողանի վարչակարգը ԵԱՀԿ-ի սազմադրում է ֆրոնտի, քան «Իսլամական դեմոկրատիայի» դեմ: Մեքնված իրավիճակը էլ ավելի է բարդացնում ԱՄՆ-ի ծրագրերը: Զրդական աշխարհագրորդ անփոխարինելի հեմարան է Իրանում եւ Սիրիայի հյուսիսում «Իսլամական դեմոկրատիայի» դեմ մղվող ղայաբարում: Սակայն Թուրքիան ԱՄՆ-ի ռազմավարական կարեւոր գործընկերն է, ուսի Վաշինգտոնը համաձայնվեց Անկարայի դաշինքին եւ սիրիացի ֆրոնտի գործերին դարձավորեցրեց Սիրիայում հեմաճվել Երեսանից արեւելք: Թերթի կարծիքով, անչափ մեծ է Սիրիայի «լիբանանացման», այսինքն այնպիսի իրավիճակի ստեղծումը, երբ օտարերկրյա մի ֆանի տեղություն փորձում է երկիրը բաժանել ազդեցության ոլորտների: Նախագահ Ասադի վարչակարգը դիմանում է Մուսկվայի ու Թեհրանի օգնության ԵԱՀԿ-ի: Վարչակարգի վերահսկողությունից դուրս հայտնված սիրիական սարածուներ իրենց խաղն են խաղում ԱՄՆ-ը, Թուրքիան եւ արաբական երկրները: Հակամարտության դիվանագիտական կարգավորումը ավելի ու ավելի է դժվարանում: Թերթը հետեյալ կոչն է անում. «Թող Ռուսաստանն ու ԱՄՆ-ը մոռանան իրենց սղասելիքները: Սիրիայում միայն ընդհանուր ռազմավարությունը կօգնի ինչ-որ կերպ սկսել այդ միջապահային գլոբալիզացիայի լուծումը»:

Մեկ այլ օրինակ՝ Ռուսաստանը տեսավ, որ իր ֆաղափները Շվեյցարիա են գնում՝ ձեռնարկի սղորսաձեռնելով զբաղվելու, արագ կանխեց դա: Հյուսիսային Կովկասում ձեռնարկն իսպողերի համակարգ ներդնելու համար մի ֆանի միլիարդ դոլար ծախսեց, ու հիմա ռուսները դա հողի կեբեն ու տուրիզմը կզարգացնեն իրենց երկրում:

կարողանում: Մեքն տնեցինք ֆրիստնեության հոչակվան 1700, տղագրության 500 ամյակները. զբոսաբերների համար Հայաստանն այդպես էլ գրավիչ չդարձավ: Մի ֆանի ամիս առաջ մեր երկիր այցելեց Հոնոնի դարձը: Հայաստանի՝ որդես առաջին ֆրիստնյա երկրի անունը հնչեց հարյուրավոր լրատվամիջոցներով: Այդքանը: Մի ուրիշ դեմոկրատիայն այդ առիթով կօգտագործեք ի մղաս իր ԵԱՀԿ, հանրահոչակվան, PR-ի, զբոսաբերների աննախադեղ հոսք կլցնեք իր երկիր: Ի վերջո, մեքն ունենք Սիյունի, որի հեմ առողջ ու միասնական համագործակցելու դեմքում Հայաստանը կդառնար ձանաչված ու գրավիչ երկիր:

խարհը Հայաստան բերելու նախագիծը խելամիտ էր թվում, բայց վիճեցվեց: Չենք ուզում մաս մասի դեմ, բայց ուզում ենք, որ լիքն ֆակներով տուրիսներ գան մեր երկիր: Տուրիզմի ոսկե կանոններից է՝ մինչև վերջին գրոզը չի կարելի կլոթել օտարերկրացուն: Տուրիսը ֆո երկրից դեմ է հեռանա համը բերանում ու չթալանված, որդեսգի իր ոգեւորությամբ վարակի ընկերներին՝ դոնեցիակ այլ տուրիսների:

Այս սարի Հայաստանի սահմանը հասել է կես միլիոն մարդ: Նրանցից 63 հազարն է տուրիսի կարգավիճակում երկր, այսինքն՝ օգտվել հյուրանոցային, ռեստորանային ծառայություններից, մնացած 437 հազարը Հայաստանի անձնագիր է ունեցել, աղբյուր է կամ իր կամ հարազատների սանը: Ոլորտն ուսումնասիրությամբ դարձվել է, որ նախորդ սարվա համեմատ՝ այս սարի տուրիզմը Հայաստանում հեքընթաց է աղբյուր: Անցյալ սարի մեքն 79-րդ տեղում էինք, այս սարի՝ 89-րդ: Միջազգային չափորոշիչներն են հաշվարկում տուրիզմի զարգացման ասիճանները: Պարզվում է՝ տուրիսներից հետսիրում է մաեւ սլյալ երկրի մարդկային ռեսուրսն ու աշխատանքային շուկան: Որքան բարձր է զբաղվածության մակարդակն ու ԵԱՀԿ-ն աշխատանքները, այնքան զբոսաբերիկն ավելի անվանոգ ու վստահ է զգում ի-

Տրամաբանական է, որ ԵԱՀԿ-ի երկրների իշխանություններ լրջը ներդրումներ են անում տուրիզմի ոլորտը զարգացնելու համար: Վրաստանն, օրինակ, դեմոկրատիայի նախնիքն ունենում է 53-րդ տեղն է զբաղեցնում աշխարհում, Ադրբեջանը՝ 52-րդը, մեքն 80-րդ:

Սոցիոլոգ Ահարոն Ադիբեկյանը դասում է. «Հայ-գերմանական մի կազմակերպությունից դասվել էի ստացել ուսումնասիրելու մեր երկրում կրոնական տուրիզմի զարգացման նախադրյալներն ու հեռանկարները: Փաստ է, որ աշխարհում ֆիչ չեն կրոնամոլները: ԱՄՆում, օրինակ, կրոնամոլությունը թուրքի սարիքում եռադասվում է: Տասիկ-դադիկները սկսում են մոլեռանդորեն Ավեսարան կարդալ, ու եթե մեքն իմանան, որ աշխարհում կա մի երկիր, որն իր սարածով մեկ սրբավայր է, ու որտեղ մարդու հողին ուղիղ կաղ ունի Բարձրալի հեմ, անդայն կցանկանան լինել այդ երկրում: Բայց թուր-

3.9.- Ասված չանի, որ տուրիսն, ասեմք, Տավուրում կան սահմանամերձ այլ մարզում ցանկություն հայտնի հեռուստացույց նայել: Սիյունի կլիմայի դեմքը թուրքական ու ադրբեջանական հեռուստաբազրեր ու սերիալներ: Ի՞նչ է, մա աղյուրը մերից կարմիր է. կմիացնեմք, թող լավ էլ նայի: Բա լավ է, որ մեր մարզաբնակները հայկական ոչ մի այլ չունեն: Մերը խոցոցով, դոռոցով, աղակաղված դասկերով է բռնում, իսկ թուրք-ադրբեջանականը՝ դա՛րձ հայելի:

Պատմությունը կրկնվում է արդյոք: Այս հարցին դասասխատիու համար REGNUM գործակալության վերլուծաբան **Նադիր Զարհնովը** զուգահեռներ է անցկացնում 1933 թ. Հիտլերի կողմից Ռայխսթագի հրկիզման եւ հուլիսյան հեղաշրջման փորձից առաջ ու հետո Թուրքիայում տեղի ունեցած իրադրությունների միջև:

1933 թ. փետրվարի լույս 27-ի գիշերը հրկիզվեց Պերմանիայի խորհրդարանը՝ Ռայխսթագը: Հիտլերը ներկայացնում էր փոքրամասնության կառավարություն: Մեկ Եսթրախ հետո անցկացվելու էին հանրահանուր ընտրություններ, եւ Հիտլերը հնարավոր բոլոր միջոցներն օգտագործեց միանձնյա կառավարում հաստատելու համար: Խորհրդարանի հրկիզումը միանձնյա կառավարումից բացի Հիտլերին ընձեռեց նաեւ անսահմանափակ

Բարձրագույն վարչական դասարանի դասավորների: Չարմանալի «զուգահեռություն» նրանք բոլորը ընդդիմադիր էին ԱԶԿ-ին:

Փետրվարի լույս 27-ի գիշերը ֆաշիստ դեկավարները կազմույթաբար էին: Ադոլֆ Հիտլերը, Յոզեֆ Գյոբբելսը, Հերման Գյորինգը եւ Վիլիելմ Ֆրիկը աճադարեցին հրկիզման վայր եւ այն դարձրին հանրահավաքի վայր: Այդ երեկո Հիտլերը բացահայտեց մեղավորին. միջազգային կոմունիզմը հարձակում էր գործել Պերմանիայի միասնության ու խաղաղության վրա... Թուրքիայում հեղաշրջման գիշերը նախագահը, վարչապետը, ԱԶԿ առաջատար անձինք փողոցներում սկսեցին մարդկանց զրկել «դրսետրված» հերոսության դասընթացներ» եւ փորձեցին նրանց ներսնել, թե գոյություն ունի Ֆեթհ Օկչվիդ ահաբեկչական խմ-

սի եւ Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության 100 հազար անդամներ... Թուրքիայում հեղաշրջման փորձից անմիջապես հետո հայտարարվեց արտակարգ դրություն: Կասկածելի անձանց սնեռում եւ աշխատավայրերում խուզարկություններ կատարելու համար այժմ բավարար են «խելամիտ կասկածները»: «Սահմանադրական կարգի եւ դրա գործողության դեմ ուղղված հանցանքներ» առնչությամբ ստեղծվում է գաղտնալսման եւ գաղտնի ֆունկցիոնալ հնարավորություն: Ձերբակալված ավելի քան 30 հազար անձանց մեջ կան ղեկավար ծառայողներ, նախարարությունների աշխատողներ, «Հիզմեթ» Երկրային զինուորական մարտիկների կազմակերպության ղեկավարներ, ընդհանուր առմամբ 76 հազար մարդ: Կարելու էր այլ արվեց Երդողանի ծագ-

Ֆրանսիայի Անաստիական հետազոտությունների ինստիտուտի սնորեն **Ժան-Ֆրանսուա Պերուզը** եւ լրագրող **Նիկոլայ Շվիրնը** (1999-ից երկուսն էլ ադրում են Թուրքիայում) «Ֆրանսուա Բուրեն» հրատարակչությունում վերջերս լույս են ընծայել «Երդողան. Թուրքիայի նոր հայր» աշխատությունը, որի 440 էջերում հանգամանորեն ներկայացվում են Երդողանի կենսագրությունը եւ նրա ֆաղափական գործունեությունը: Ֆրանսիական Afrique-Asie ամսագրի այս սարվա սեղեսնբերյան համարում **Սարգիս Արալը** ծավալում գրախոսությամբ անդրադառնում է այդ աշխատությանը: Մասնավորապես նշվում է, որ Սամբուլի արվարձաններից մեկում ծնված Ռեջեփ Թայիփ Երդողանը սկզբում հայտնի է դարձել որդեստեղի ֆուտբոլային թիմի խոստումնային խաղացող, իսկ գործարար մարդու զբաղմունքը կայուն մեծություն է նրա կյանքում: Երդողանը Թուրքիայում իշխում է 2003 թվականից, ինչը անսխալաբեղ երկարակյանություն է 1960-1996 թթ. ղեկավարող չորս հեղաշրջում տեսած երկրում: Աթաթուրքից հետո ոչ ոք Երդողանի դեմ խոր հեղաշրջում չի կատարել երկրում: Երդողանի հայրը ծագումով Ռիզեի շրջանից էր եւ Սեւ ծովի առեւտրային նավաստի նավապետ: Երդողանը հետտուրքի է վարչապետ Մենդերեթի, որն առաջինը վիճարկեց ֆեմալական դոգմները: Արդարության եւ զարգացման կուսակցության (ԱԶԿ) դեկավարների մեծամասնության նման, երիտասարդ Երդողանը ֆաղափական իսլամի աստվածաբան առաջին ֆայլերը կատարեց Թուրք ուսանողների ազգային միությունում: 1980-ականների վերջերից Երդողանը կամաց-կամաց հայտնի դարձավ իր անբոխավարական հռետորաբանությամբ: 1994-1999 թթ. նա Սամբուլի ֆաղափարեցն էր, 2003-2014 թթ.՝ երկրի վարչապետը: Վարչապետության երկրորդ ժամկետի ընթացքում նա սկսեց վրեժ լուծել անցյալում իր հանդեպ անբարյացակամություն դրսետրած ղեկավար կառույցներից՝ սկսած բանակից, դասական հանակարգից մինչեւ հանրապետության նախագահը: Ընդդիմության ազդեցության սահմանափակման ընթացքում նա հմտորեն օգտագործեց մարդու իրավունքների եւ ժողովրդավարացման խաղափարը՝ հանուն ԵՄ անդամակցության նախագծի: «Երկիրը բռան մեջ լայնելով՝ Երդողանը հնազանդեցրեց բանակը, արդարադատությունը եւ լրատվամիջոցները», գրում են աշխատության հեղինակները: Այս սարվա հեղաշրջման փորձը էլ ավելի ամրադնդեց նրա միանձնյա իշխանությունը:

Հիտլերի եւ Երդողանի միջեւ արդյոք կա՞ դասնական կապ

իշխանություն: Հուլիսի 15-ի հեղաշրջման փորձից հետո Երդողանը նույնպես ստացավ անսահմանափակ իշխանություն եւ այն էլ ինչպիսի իշխանություն. հանրապետության ամբողջ դասնության մեջ առաջին անգամ ֆաղափական գործիչները փոխարինեցին Սահմանադրական դասարանի անդամ դասավորներին եւ բանակի զենեակներին:

Ռայխսթագի հրդեհը բռնկեց ժամից սարբեր մասերում միաժամանակ: Հանցագործության վայրում կալանավորվեց հոլանդացի որմնադիր Մարինուս վանդեր Լյուբբեն: Նրան հայտարարեցին կոմունիստ, եւ հրկիզումը վերագրվեց կոմունիստներին: Իրականում Լյուբբեն դրանից առաջ չէր տեսել այդ ժամանակ կարող զսնվել միաժամանակ սարբեր տեղերում: Ավելին, նա չէր ադրում Պերմանիայում (կամ Բեռլինում), կադեր չունեց Պերմանիայում... Թուրքիայում ղեկավար մարմինները, որոնց չէին կարողացել տեղեկացնել նախադասարանավոր հեղաշրջման մասին, դրա հենց սկզբնական փուլում կամուրջների վրա եւ այլուր հեռուությամբ կալանավորված զինվորականներին չզգիտեց ինչու մեղադրեցին Գյուլենի կողմնակիցներ լինելու մեջ: Սակայն, զինվորների ու սղանների՝ մանուկ թափանցած ցուցմունքների համաձայն, նրանց բոլորին այնտեղ էին ուղարկել «խռովության ճնշման» գործողության շրջանակներում:

1933 թ. փետրվարի լույս 27-ի գիշերը Ռայխսթագի մի մասը հրկիզելիս Լյուբբեն չէր էլ դասկերացնում, որ այդ նույն դրանից ժամանակ կային նաեւ ուրիշ մարդիկ, որոնք հավաստի արդյունքի արդարաբան նոդասակով հրկիզում էին ժամի մյուս մասերը... Անկարայում հեղաշրջման նախօրյակի երեկոյան օդանավակայանում եւ կամրջի վրա հայտնվեցին «չափազանց հայրենասեր մարդիկ», որոնք բղավում էին բանակի դեմ ուղղված խոսքեր: Առաջին անգամ ամբողջ Թուրքիայում մզկիթների իմամները գիշերով սկսեցին ոչ թե աղոթքի, այլ փողոցներ դուրս գալու կոչ անել: Նախագահի Արդարության եւ զարգացման կուսակցության (ԱԶԿ) ակտիվիստները, Անկարայի ֆաղափարեցը եւ հազարավոր այլ մարդիկ միանձնյա հաղորդումներով ժողովրդին հորդորում էին դուրս գալ փողոցներ:

Պերմանիայում հենց հիշյալ միջադեպի գիշերը ձերբակալվեցին Կոմկուսի առաջնորդը եւ մի խումբ բուլղար կոմունիստներ... Թուրքիայում հեղաշրջման գիշերը սկսեցին ձերբակալել առաջատար ղեկավար ծառայողներին, այդ թվում բանակի զենեակների, Սահմանադրական դասարանի անդամների, Պերմանիայի դասարանի եւ

բավորում (նկատի ունենալ Ֆեթուլլահ Գյուլենին):

Հրկիզման դեպքից հետո Հիտլերը ժողովրդին դիմեց հետեյալ խոսքերով. «Սա ասվածային նշան է: Այսուհետեւ ներում չի լինի: Մեմֆ կլսեմք բոլոր նրանց զրկվածները, ովքեր կհանդիպեն մեր ճանադարին: Պերմանացի ժողովուրդն այլեւ չի կարող կարեկցանք դրսետրել: Ամեն մի կոմունիստ կտղանվի, որտեղ էլ մեզ հանդիպի: Կոմունիստ դասարանավորները ղեկավարվեն արդեն այս գիշեր: Այս երկրում կոչնչացվի կոմունիզմի հեռ կառված ամեն ինչ: Ներում չի լինի նաեւ հրկիզմանը մեղաակից սոցիալ-դեմոկրատների համար... Հեղաշրջման օրը Երդողանը ժողովրդին դիմեց համանման ձեռով. «Պատահածը Ալլահի մեծ ուղորմածությունն է: Դա գործողություն է, որը առիթ կծառայի Թուրքիայի զինված ուժերի մարման համար, որոնք ղեկավարվեն առավելագույն չափով անբիծ»:

Պերմանիայում հրկիզման արդեն հաջորդ օրը նախագահի անունից հրատարակվեց դեկրետ «Ժողովրդի եւ ղեկավարության դասարանության մասին», որը չէրարկեց գործող Վայմարյան սահմանադրությունը: Այդպիսով, իրականում չէրյալ հայտարարվեցին ժողովրդավարությունը եւ մարդու իրավունքներին առնչվող բոլոր կանոնները: Ոստիկանությանը ընձեռվում էր առանց դասառաքանության ձերբակալելու, իսկ դասարանին՝ մեղադրյալի իրավական օգնությունը մերժելու իրավունք: Ռայխսթագի հրկիզումը ֆաշիզմի անցնելու կարելու էր այլ դարձավ: Ծագեց համակենսարանացման ճամբարների անհրաժեշտություն, ֆանի որ կարճ ժամանակամիջոցում ձերբակալվեցին Կոմկու-

րած նախագահական կառավարման անցնելու համար:

Հիտլերյան կուսակցությունը վիուկուր սկսեց ընդդեմ կոմունիստների եւ սոցիալ-դեմոկրատների, նրանց մեղադրելով արտասանություն հրահրելու մեջ: Բեռլինի բոլոր կոմունիստները ձերբակալվեցին, Կոմկուսի բոլոր դասարանավորները կալանավորվեցին: Կոմկուսի նախընտրական դասարանության հնարավորությունը չէրարկվեց: Ընտրությունների նախօրեին մեծկուսակցական բոլոր հրատարակությունները փակվեցին: Ձերբակալվեցին գերմանացի նշանավոր մտավորականներ, լրագրողներ եւ գրողներ... «Ժողովրդավարության դեմ ուղղված վստահ» դասարանավոր Երդողանը սկսեց ճնշում գործարել ղեկավարները բոլոր համակարգերի վրա, հատկապես վերահսկողության սակ հայտնվեցին ՋԼՄ-ները եւ դասավարությունը: Սահմանադրական ուղղումներ կատարվեցին մեկ գիշերվա ընթացքում ընդունված ժամանակավոր օրենքների հիման վրա: Բոլոր համակարգերը հավաքվեցին մեկ կենտրոնում: Ոչ կառավարական կազմակերպությունների, ընկերակցությունների եւ ՋԼՄ-ների մեծ մասը փակվեց: Որոշվեց ձերբակալել Պերմանիայի դասարանի եւ Բարձրագույն վարչական դասարանի անդամներին: Դասավորների ու դասարանների բարձրագույն խորհուրդը դասարանակ արեց 2745 դասավորի: Սահմանադրական դասարանի անդամները ձերբակալվեցին: Պատահանակ արվեցին շուրջ 2 հազար ղեկավար, ղրոնեկսոր եւ դեկան, ումանք ձերբակալվեցին: Պետությունն ուժային եղանակով իր ձեռքը վերցրեց հուկայական հողիդններ:

Կրկին վերհիշեմք Ռայխսթագի հրկիզումը: Թեեւ Մարինուս վանդեր Լյուբբեն ընդունեց իր մեղքը, մինչեւ օրս ստույգ հայտնի չէ, թե կոմկուսի ով էր հրկիզել Ռայխսթագը: Պերմանիայի եւ աշխարհի հասարակայնությունը մեջ այսօր են առկա եւ այն կարծիք, թե Մարինուսին հրկիզումը դարձրել էր հետո նրան դատել են միեւնույն մարդիկ... Մինչեւ օրս անհասկանալի է, թե Թուրքիայում ով կատարեց անհաջող հեղաշրջում: Համաշխարհային հանրությունը կասկածներ ունի, որ հեղաշրջմանը մասնակցելու մեղադրանքներ կատարվեցին եւ հեղաշրջումը ծրագրած անձինք միեւնույն մարդիկ են:

Պերմանական ֆաշիզմի սկզբնական համար անհրաժեշտ եղավ հրկիզել Ռայխսթագը: «Ֆյուրերի» դեմ ծավալված դայմարը հաջողությամբ դասակարգեց սասնյակ միլիոնավոր զոհերի, անթիվ անհամար ավերածությունների գնով: Հիտլերի ջանքերով կրակի մասնված աշխարհը ինչպիսի կարճաժամկետ Երդողանի միահեծան «նախագահությանը» (իմաստաբանությամբ): Իրոք, սա անչափ հեռախրական հարց է:

Պատասխան՝ Պ. ԲեՇՇՅԱՆԷ

Ազգային Կրթություն

Թիվ 32(283)
2 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ,
2016

ԱԼԵՔՍԱՆԴԻ ԹՈՓՉՅԱԼ

«Հայոց հողի ծածկագիր սեփականացումը», այսպես է վերնագրված **Արսեն Գարությունյանի** վերջին ժողովածուն, որ հանձնվել է ինձ խմբագրելու համար: Անկեղծ ասած, դյուրին բան չէ՝ կայացած, իր լեզվի, իր գեղագիտության հանդեպ նախանձախնդիր բանաստեղծին խմբագրելը: Անխուսափելի վրիպակներն ուղղելուց զատ երբեմն ծագում են սեփական խնդիրներ, ասենք՝ առավել տղամարդկային դարձնելու նպատակով կրճատել որոշ բանաստեղծությունների ծավալը, խուսափել կրկնություններից, գուցե ամբողջությամբ հանել որոշ բանաստեղծություններ... Ծայր աստիճան դժվարին մի աշխատանք, որը ջանացիմ կատարել ամենայն դեպի առաջընթացում, առանց վնասելու ժողովածուն իր ամբողջության հետ: Սրա հետ մեկտեղ, անսպասելիորեն մեջքով եկած մի փաստաթուղթ տահանջ դրեց գրել մի առաջաբան, որը գուցե ինչ-ինչ բաներ հուշի ընթերցողին եւ օգնի նրան առավել խորությամբ ընկալելու բանաստեղծի նոր գիրքը:

ՆԵՐՔԻՆ ՎԱՅՐԸ
Այդ անձնական (առանձին, գաղտնի, մասնակի, ներքին) վայրը, տեղը, որտեղ դրսևակա՞ն սեփական վերագրում է, հայնազգործում, իր աղբյուրը (սկիզբը) եւ որտեղից առաջ շարժվելու ուժ է ստանում, նաեւ իր գործն անելու կարողություն, Զեյնի մոտ մատակցվելու է ծովի հետ, Օղենի մոտ՝ ստրեկոյա ջրերի եւ ժայռերի, Ուիթենի մոտ՝ մոռացված թռչնի երգի, եւ Դիկկինսոնի մոտ՝ իր հոր այգու սահմանների հետ: Նման շեղանկներ, սեփական շարժումը դեմի այդպիսի վիճակներն ու վայրերը, նախանց ու խուսափում չէ իրականությունից, այլ ճանադարհորդություն՝ հայնազգործելու դրսևի սիրն ու իմնությունը, եւ ազնիվ փորձ՝ հետքեր դրելու իրականությունում, դեմի արեւի լույսը այդ երևույթները: Այստեղ որեւէ խոսք լինել չի կարող հեղինակի մասին կամ էլ միտումնավոր մթազման (անհասկանալիության), կամ էլ ռոմանտիկական փակուղու: դա դարձապես դրսևակա՞ն անհրաժեշտության խնդիր է, որի նպատակն է վերահաստատել մարդու հավասք իր սեփական դասկերի եւ իմնությունից հանդեպ՝ իր մահկանացու ճակատագրի շարունակության մեջ:

ՊՈՆԵՉԻԱՅԻ ԴԵՏ ՄԵԿՏԵՂ ԴԺՈՒՔՐՈՒՄ

1977 թ., երկարատեւ մաթեմատիկոսի հետ, լույս տեսավ Արսեն Գարությունյանի առաջին ժողովածուն՝ «Նշանների երկիրը»: Դյուրին չէր այդ գիրքը գրախոսել՝ անբարյացակամ մի մթնոլորտում, գավառա-միջ-դարձական գրամանադասության մեծարժույթն առաջին մերձ, որ բարունակ դասձառ եր փնտրում բորբոսելու իր դրսևանեն դասերազմը բանաստեղծական ամեն մի վավերական նորության հանդեպ:

Գրախոսությունը գրվեց նույն տարվա ամառնա՞ն ա՞նանը, «Գրական թերթ»-ի համար, եւ տղագրվեց զգալի ուժացումով՝ 1978թ. հունիսի 30-ին: Եվ, որքան հիշում եմ, այդ օրերին էր, որ Արսենը, ջանալով օգնել գրախոսի, յուր բանաստեղծության մեկնությունն ուղարկեց փոստով՝ չգիտեմ որտեղից: Քառասնամյա թղթի վրա (ինչն անժխտելիորեն վկայում է, որ ինձ է հասել ծրարի մեջ, որն, անխոհեմաբար դեմ եմ նետել), նամակագիրն իրեն բնորոշ էր փոխադրում անփութությամբ, ո՛չ մի տեղանուն, ո՛չ մի անասթիվ չէր դրել, այլ դարձապես սեփական դրսևակայի մեկնությունն էր մատուցում ինձ:

Դեռաբարակա՞ն այս փաստաթուղթը չօգտագործվեց երկու դասա՞նում: ա) գրված-ավարտված գրախոսությունն արդեն ներկայացված էր խմբագրության, բ) եւ այնտեղ կատարվող ռիթմի խնդիրներ էի շեղանկում, ուստի հեղինակի առաջարկած ուժացումը մեջքով ներմուծելու համար՝ կառուցվածքային եւ ուրիշ կարգի լուրջ փոփոխություններ տրվեցին կատարելի:

Ուստի այս անթվակիր նամակը մնաց իմ անձնական արխիվում, եւ նման այլ կարգի հարյուրավոր թղթերի սակից, դասահար, զգնվեց ճիշտ այն օրը, երբ Արսենը ինձ հանձնեց A4 չափի թղթի վրա խնամքով շարված նոր գրի բանաստեղծությունները:

Արդե՞նք զուգահեռություն, որ բնավ դասահակա՞ն չէր, եւ իր մեջ կարելու խորհուրդ ուներ: Քառասուն տարի այս թուղթը պատել էր իր ճիշտ ժամին եւ, ամենայն հավանականությամբ, Աստուծո՞ւ ձեռքով լույս աշխարհի հանվել:

Ահա հարձեղ, գուցե՞ն՝ ո՞նի վրա գրված այդ նամակ-մեկնությունը, որը, հասցեատիրոջ իրավունքով մեջքերում եմ ամբողջությամբ եւ վերնագրում այսպես.

Նամակագիրս, այնուհետեւ, ինձ խորհուրդ է տալիս ուժացություն դարձնել «Կանաչ մանկություն» շարքին՝ գրելով այսպես.

...ինձ հաջողվել է (թվում է գուցե) որոշակի խոսակցություն սկսել ներաշխարհի հետ, որը մանկության ժամանակ դուրսն է, դրսի աշխարհը, Աստուծո՞ւ զգացողություն (կտաս ինձ ուղիղ, ֆայլոդը գնաց, մնաց ժամանակը կավճացած), այսինքն, արտաքին աշխարհում գործող, արդողը, մնաց ժամանակը կավճացած՝ միտք, սարսափը, անշարժ կյանքը՝ սարերի: Բայց սրանից էլ կա փախուստ՝ դեմի ուրիշ աշխարհ (մանկության սկզբնական զգացողություններ), մթնոլորտը շուրջ է ճագարի եւ այլն...

Մեր խորին համոզմամբ սա ոչ այլ ինչ է, քան դրսևակա՞ն յուրաքանչյուր մանկ-ֆետ, իսկ այսօրվա եզրույթով ասված՝ «ճանադարհային ֆառեթ» ստեղծագործական հետագա գործունեության, գուցե եւ ընդհանրապես կյանքի համար, եթե հազվի առնենի՞ հետեւյալ նախադասությունը. «...վերահաստատել մարդու հավասք իր սեփական դասկերի եւ իմնության հանդեպ՝ իր մահկանացու ճակատագրի շարունակության մեջ»:

Ես չգիտեմ, եթե այս նամակը ժամանակին օգտագործելի որեւէ հոդվածում, կօգնե՞ր արդյո՞ւր Արսենի «արտառ» դրսևակայի ընկալմանը, կթեթեացնե՞ր արդյո՞ւր բանաստեղծի նրա ճակատագիրը... Չեմ կարծում, քանի որ նրա ստեղծությունները լույս տեսնող յուրաքանչյուր տղու հարուցում էր բնադասության մի շարք ներկայացուցիչների զայրույթը: Ավելին, այս սեփական հրատարակելու դեմքում, «սեփական» հրատարակի իմի՞նք էինք դարձնելու «ազգայնագիտական» փնտրանքայինը՝ նոր գրողների համար. «Ահա. խնդրեմ, տեսե՛ք, կարդացե՛ք, ինձն է ասում իր քերականը...»:

Ամեն մի սեփական, իսկապես, ընթերցման իր ժամանակն ունի: Մեմի համոզվեցի՞մ դրսևում՝ Արսեն Գարությունյանի վերջին ժողովածուն կարդալով ու համարելով վերաբերյալ ծրագր-նամակի հետ: Եվ, ո՞վ զարմանք, այսօր, մոտ ֆառասում տարի անց, նա կարծես խախտում է իր իսկ սահմանած

սկզբունքները, շեղվում նախօրոք գծված սահման ու սկզբի դեմի արագա խոսակցող արահետից: Արահետ, որը գուցե սակավին տրուված չէ բանաստեղծական ոչ մի ներքանով, զի իրենն է, ինքն է գծել մտվին սասնամայակներ առաջ, բայց հանկարծ արահետը կորչում է, ջնջվում, փոխարենն առաջարկելով արդիականության խավարի մեջ կորած դարափոս մի ճանադարհ, որ անխուսափելիորեն սանում է դեմի...

Այսինքն, արդեն բերել-հասցրել է: Այսպիսով, նա հայնվել է այն ճանադարհին, ավելի ճիշտ այն իրականության մեջ, որն սկսեց տղ առ տղ, բանաստեղծություն առ բանաստեղծություն, սասնամայակներ առաջ, կանխագալ, այնուհետեւ շեղանկներ աստիճան մարմնավորել «Նշանների երկիր»-ին հաջորդած բոլոր ժողովածուներում: Մի կանխատեսում, որ գրից գիր դառնում էր ավելի տեսանելի եւ նույնիսկ ավելի շեղանկ: Նա այլևս չի ֆայլում դեմի... Նա դարձապես հայնվել է Դժոխքում կամ, եթե փոքր-ինչ փոփոխենք ֆաղաֆագիական լրիւր եզրույթը՝ Կառավարելի Դժոխքում, որն այլևս Երկիր մոլորակի ընդերքում չէ, ինչ-որ անհայտ տեղում, այլ մեր տուրքը, մեր ներքում: Եվ այնպիսի հաս-

ված իրականության դիվանագործն եմ փող ֆառսին, եւ իր դրսևակա՞ն ազգայնությունը ձգտում է գերազանցել որոշակի նպատակներով բեմադրված դժոխային արտուրդը. օֆյունորումը, դառնակծու հեղանակը, սեւ հուճորը, ձաղկող սասիրան լրացնում են իրար՝ ստեղծելով ֆերթոդական հրաշք մի լավա.

...Մինչ այդ բակում մի նավթավաճառ, որին խելի բեռեզբողն էր ուղարկել (նա հիմա հասուկ ծառայությունների վարիչն է

Պեռական գաղտնի խորտերում), հնչեցրեց զանգը Ահեղ Դասասանի, եւ հանց տղարկված որդեր մարդիկ դուրս թափվեցին, իրենց բազմափակակա՞ն սներից փողոց, կոտորակեմ-կարծրացած սեւացած ժամանակը

Վերջեց-գրիվ եկավ անսրացիտի դեմ, որ միլիոն տարի նստել էր հողի բանտում եւ հիմա վառվում էր զայրույթից:

Եվ նորից զայրացած հեղափոխության դեմը

դուրս եկավ ամենօրյա խղճին ընդառաջ: Իսկ ի՞նչ եղավ այն «ներքին վայրը», որի մասին նա գրում էր երեսունինը տարի առաջ: Արսեն Գարությունյանն աննկուն

մարտիկի դեմ մնալով իր իսկ կանխատեսած Դժոխքում, ժամանակ առ ժամանակ «դառնում է մտքով տուն», եւ ոչ միայն այս ժողովածուի մեջ: Մեռական «երթուղարձը» դեմի Արցախ եւ օրեցօր դժոխացող աշխարհ, հաստատված չվերթների դեմ տեղի էր ունենում գրից գիր: Նոր ժամանակների թոհուրոհի մեջ, ասես մի դառն նա կորցնում է իր ելման կետը.

...չկար երագի այն թեթևությունը, որ մանկություն էր կրչվում

Սեփականակերտի մեր այգու հետ ձուլված: Եվ բանաստեղծը, կարծես սիդոկված, հարցնում է. «Ո՞րն է իմ հասցեն վերջնական»: Հասցեն, սակայն, մնում է նույնը, իսկ «ներքին վայրը» դառնում է «արտաքին», առկա իրականություն, աչքի առջեւ ծավալվող գործողություն, երբ կարդում եմ մի ամբողջ շարք՝ նվիրված Արցախն ազատագրողներին: «Արցախի դասերազմը եւ նոր լեզվի հայնությունը» բանաստեղծությունն ավարտվում է հետեւյալ տողերով.

Ծծմարիս, ծծմարիս եմ ասում ձեզ... նոր լեզու է հայնվում անարգել...

Հավասարիմ իր սկզբունքին եւ բնության անխախտ օրենքին, իր դրսևակայի հետ արդում է փրկարար եւ կենսասու զարգացումը՝ արտադրելու ոչ միայն հետսականը, այլև որոշ գերազանցական համարժեքներն դիմադրում սասնամայակա՞ն արտաքին մեծափոփոխ, բայց էության մոլոր մնացող ժամանակներին: «ժամանակակից ինքն է ստեղծում դասկերները, իսկ ես ընդամենը համադասաստան բառեր եմ գտնում նրանց համար»,- գրում էր Արսենի Յվայրը «Երեկվա աշխարհը» հուճադասունի մեջ: Արսեն Գարությունյանի դարձապայում նույն վիճակն է, թերեւս, կարելու մի տարբերությամբ. նրա «գիտակցության հոսքի» մեջ դասկերն ու բառը ասես զայիս եւ միաժամանակ ստեղծելով մեծափոփոխ մի «նոր լեզու»: Բանաստեղծն այս գրում արդեն «խոսում» է այդ «նոր լեզվով», որը նրա հնի օրգանական շարունակությունն է, որին արդեն ծանոթ եմ նրա նախկին ժողովածուներից եւ որի մեծական նորոգումը տրիսի տեսնեմ նրա հաջորդ գրքերում:

Երեսն, հուլիս, 2016

ՏԻՊՈՒԿԱՆ ԱՄՐՈՒՄ

Ալ. Մղենդիարյանի տուր-բանգարանի գլխավոր ֆոտոգրաֆ

Տաճելի, հնչել ձայնը, բեմական գրավիչ արտահայտությունները...

Վաղ մանկությունից Տաթևիկն էլ սիրում էր հայրենի մշակույթը, հասկալի էր...

Քայլ Տաթևիկը հայրենի երգերը ոչ թե առողջական էր...

նի փորձառությունն ու մեծ ջանքերը, Սազանդարյանի վճռականությունն...

ետը բարձր էին գնահատված հասկալի Երեանի Պետությունից...

եր, իսկ անհաջողությամբ ժամանակ օգնում... Դանիելյանը անողորմ էր...

ԱՄԱՍ ԻՇԽԱՆՈՒՂՈՒ ԿՆԱՅԻՉ ԵՎ ԱՆՉՈՒԳԱԿԱՆ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒՄ

Տաթևիկ Սազանդարյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ

սան երաժշտական ստուդիայից հայ երգարվեստ է գալիս...

Եվ ահա երեանը՝ իր հայրենիքի մայրաքաղաքը, իր հույզերի ու երգերի...

Ներկայացումը ԽՍՀՄ մայրաքաղաքում մեծ հաջողություն ունեցավ...

րյանի մուսթր մեծ երգարվեստ, այսպես միանգամից նա...

Եվ այսպես, ժամանակի ընթացքում Սազանդարյանը...

մեծ հնությունը ու վարձույթը կատարում էր նաև մեր...

Իսկապես, բազմաճյուղի արտադրության հասնելու նրա...

Չայ երգարվեստին մասնակցած մեծ ծառայությունների համար...

1960 թ. երգչուհին էֆեստը կարգով ավարտել է երեանի...

Տաթևիկ Սազանդարյանը վախճանվեց 1999 թ.՝...

ԱՐՄԻ ԲԱՍՉԻՆՅԱԼ

Տայաճանաչ Իսախան

Մի քան ղժժոհել ենք, երբ արտերկրյան մեզ հարցնում են, թե որ երկրից եմք. կամ զարմացած ու են թոթովում, կամ Եվրոպայի, Ռուսիայի հետ, կամ «Տեղադրում» ինչ-որ սեղ Լաշինական Ամերիկայում:

Սակայն Իսախանը, զոնե նրա հյուսիսում, երբեք չեն հանդիպել որեւէ սեղացու, որը լսած չլինի հայերի մասին:

Այս անգամ էլ, դեռ նոր ենք nsf դրել Վենետիկի օդակայան, երբ մեր կողմից նսած սարեց իսախանի հարցրեց մեր ազգությունը եւ դասաստիանը լսելով՝ բացականչեց.

«Դուք մարտիրոս ժողովուրդ եք...»

Մի փոքր մեղմեցի, որ մեզ նորից ճանաչում են որդես կոսորված նահասակ ժողովուրդ: Բայց սարեց իսախանին Եվրոպայից:

«Մայրս բժշկուհի էր, նրա դասաստիաններից մեկը հայ էր՝ սինյոր Արալանը... մեծ գիտնական էր...»

Լավ, ուրեմն ամեն ինչ կորած չէ, մեզ ճանաչում են նաեւ մեր ականավոր հայրենակիցներով...

Բայց անակնկալ էր, երբ երկու Եվրոպայից անց Ալյոյան լեռներում գտնվող Կորսինա բնակավայրում հայերեն խոսողներին մոտեցավ սեղացու մի շահիկ եւ ուզեց իմանալ, թե ինչ լեզու է (նա էլ հարցը սվեց իսախանին՝ հաճախ չառնելով, որ հո բոլոր արասահմանցիները չգիտեն այդ լեզուն): Ողջ աշխարհից դաժակողների եւ հովելների դեռի իրեն ձգող այդ հեղինակային ֆաղափկի բնակիչների համար դիտելով որ անսովոր չլինեին սեսակ-սեսակ լեզուները: Եվ դասաստիանում առնելով այս շահիկը նույնպես բացականչեց.

«Իսկ դուք եղել եք Վենետիկում: Այնտեղ կա հայկական ֆուլեջ, հայկական կղզի՝ Սուրբ Ղազարը...»

Կորսինացի շահիկին ասացի, որ ահա արդեն ճանաչեցիք անգամ եմ զալիս Վենետիկ՝ որդես հայկական ամառային դրոշմի ուսուցիչ...»

Տերականը՝ 31-րդը

Ինչպես գիտենք, ամառային այդ անմախաղեղ դրոշմի անունը կառված է գիտական-հոգեբանական գործիչ, գեղարվեստ Լեոն Զեֆիրյանի անվան հետ: Բոլորովին վերջերս Թուրքիոյ կաթողիկէ հայ համայնքի դաստիարակ դարձած գեղարվեստի դաստիարակները գնալով Եվրոպա են, այս սարի Զոնի դաստիարակ նրան նշանակեց Միլիթարյան միաբանության դաստիարակ նվիրակ: Սակայն դա չի խանգարում, որ օգոստոս ամսին աշխարհի առջեւ դարձյալ իր դրոշմը բացի նրա հիմնած հայոց լեզվի եւ մշակութային խնամքով դաստիարակը: Այս սարի՝ 31-րդ անգամ: Հիսուսի ճանաչողով՝ աշխարհի ճանաչող երկրից: Ներառյալ Չինաստանը: Չինուհի Ծիան-Ֆեյն այնքան սիրեց հայերենն ու հայերին, որ դաստիարակ վերջին Եվրոպայի «ամուսնու ինչ է» հարցին դասաստիանում էր՝ Շուշան... այդպես էլ հայաստան ստորագրեց դաստիարակի հուշանշանը:

«Շուշանը» երկրորդ չինացին է, որ եկել է հայերեն սովորելու: Մինչեւ հիմա դաստիարակը ունեցել է ավելի քան 1200 մասնակից՝ 35 սարեր երկրներից, 40 սարեր ազգությունների: «Իմ կյանքի լավագույն օրերն անցկացրի այստեղ, դաստիարակի մասին գրել է մի կալիֆոռնիացի հայուհի, չափազանց Եվրոպայի հայերենը...»: Եվ այդպես՝ ֆանի-ֆանիսի համար...

Թուրքիայի Գոլյոյան վարժարանի ավարտական դասարանի աշակերտները յոթերորդ անգամ է մասնակցում են դաստիարակին: Ուրախալի է, որ հայաստանյայցիները նրանց մեջ դաստիարակ մակարակի է: Բոլորը նույն են, որ այս նոր սերունդները անհամեմատ հանգիստ ու հավասարակշռ են՝ համեմատած, ասեմք, ֆանի սարի առաջվա երիտասարդության հետ, որ Եվրոպայի էր հակված դեռի խենթու-

թյուններն ու ինքնահաստատման արտադրող ձեռքերը: Պատճառը միգրացիոն ճգնաժամն էր: Պատճառը միգրացիոն ճգնաժամն էր, կյանքը նաեւ վիթրուալ աշխարհում անցկացնելը...

Հարցնում են թուրքահայ ուսանողներին նրանց արձանների մասին: Միայն երկու-երեք հոգի է, որ Սիրիա-Լիբանանից «այն կողմ» չի գնում, բայց մեծ մասը նույն է դաստիարակը բնորոշող՝ Տիգրանակերտ, Այնթապ, Ուրֆա, Ադանա... Դրական երեսույթ է, Թուրքիայի հայ գաղութին եւ մասնավորապես Գոլյոյան վարժարանին դաստիարակը, ֆանի որ ֆիչ չի դաստիարակ, երբ նորագույն սերնդի սփյուռման հարցում չի իմացել իր բնիկ որդեգրի լինելը...

Թուրքահայ աշակերտներից մեկը՝ Ռեմի Գիրգիլը (որ հայերենով իր ազգանունը գրում է Կրկես), դաստիարակի ավանդական ուրախ երեկոյին արտասանում է ժառանգական մի հայրենասիրական բանաստեղծությունը: Սփյուռման հայ այս բանաստեղծը, որին մարդուն ենք

րեան՝ փոխանակ ենթաստիարակի գեղծ, դաստիարակ՝ փոխանակ սահման, որդեգրել էր՝ փոխանակ դաստիարակն էլ այլն): Հետո՝ բառապաշարի ընթացքում սկզբունքի բացակայությունը: Դիցուք, կա «ամենագիտ» բառը որդես առանձին բառապաշար, սակայն չկա «ամենամիտ» բառը, կա «ամենավարձ», բայց չկա «ամենավարձ»: Վաստակաբար, հմուտ իսախանները կզգնեն իմաստային օրհներգ (օրհնակ, «zuzzurellone» բառն ամենեւին չի նշանակում «ամենամիտ մարդ», այլ՝ «ուրախ-զվարթ մարդ»): Տարրիմակ է անձնանունների Եվրոպայի անվան սառադարձության հետ մեկտեղ (կամ դրա փոխարեն) դրա իմաստի թարգմանությունը: Desiderata իսախանը նշանակում է ցանկալի, բայց չգիտես ինչու թարգմանվել է... Սիրանույց: Եվ առհասարակ, անունների իմաստների թարգմանությունը (փոխարկությունը) ինչ մոտեցավ է հետադարձ, որդեսային այսուհետ Լուչիանո Պավարոսի գրելով փոխարեն այսուհետ գրեմք Փայլակ Պա-

Լավ, դժվար էր գիրքը հանձնել սարական սրբազան, էլ չասած՝ խմբագրման... Հասկանում ենք, դա լրացուցիչ ծախս է, բայց չէ՞ որ հեղինակներն իրենք էլ գրել են առանձին բաժնում՝ «Տանկից է ժամը չկա»: Այո, հենց այսպես՝ սանկից... (հրատարակեմ):

Տայերեք վենետիկյան բարելոնում

Վենետիկը, լինելով զբոսաշրջային ֆաղափ, բնականաբար լեզուների բարելոն է: Եվ սարի չի եղել, որ փողոցում առնվազն մեկ անգամ լսած չլինեմ հայերենը՝ թե՛ արեւելա-, թե՛ արեւմտա-: Հասկանալիս ուրախանում եմ արեւմտա-ն լսելով, որը գիտեմ, դաստիարակ ճանաչվել է որդես վստահված լեզու (թե՛ արեւելա-ի վիճակն էլ մի բան չէ):

...Նոր մտք մի խանութ, երբ ետեւիցս արեւմտահայերեն խոսք լսեցի: Բնագրաբար Եվրոպայի եւ հարցի՝ հայ է:

«Այո, առանց զարմանքի կամ ուրախության ասաց մարդը, աս խանութը ֆուլեջ է...»

ԴՎՅ-ԻՏՎԼՎԿՎԼ-2016

Վենետիկյան հայագիտական դասընթացի, «գննադիտող» եւ մեռնող ֆաղագների մասին

«Բա ոնց, Վենետիկի վաճառականն են»,- ասացի մտնում եւ մի ֆանի հերթադաս խոսք փոխանակեցի լիբանանահայ զբոսաշրջիկի հետ:

Այս սարի Երեւանի «Ֆեստա սուր» ճամփորդական գրասենյակը կազմակերպել էր չարթերային թոնիներ դեռի Իսախանի սարբեր ֆաղագներ (Եվրոպայի եմք), երեկ այդ հանգամանակով էր բացատրված հայոց լեզվի հաճախակի հնչյունը զոնդների ֆաղագներ: Ուրախանում եմ, երբ տեսնում եմ, որ կիրթ արտաքինով հայաստանցիներ են վայելում Վենետիկը եւ, չեն թափանցում, դժգոհ եմ մտնում՝ տեսնելով կերպ-խմբած բիրդան աղա «ամերիկայի» եւ նրանց ջրերն ընկած ծամոն ծամող մորթուների, որոնք չեն էլ թափանցում, որ չեն դաստիարակում Սուրբ Ղազար կղզի գնալ, ֆանի որ, «ընդե ու մի հետաքրքիր բան Եվրոպայի»:

Երեւանի եւ Վենետիկի նմանությունը

Երեք սարի առաջ ՄԱԿ-ը հրատարակեց 28 ամենից արագ մեռնող ֆաղագների ցանկը: Այնտեղ Երեւանը «դաստիարակ» 24-րդ տեղում է:

Մյուս կողմից, իսախանի ժողովրդագիրների կարծիքով, 2030 թվականին Վենետիկը կմնա առանց բնակիչ, ֆանի որ ամեն սարի ֆաղագը լինում է 1500-ից ոչ դակաս մարդ:

Ուրեմն ինչ, Վենետիկը եւ Երեւանը նման են իրար որդես մեռնող ֆաղագներ:

Իսկապես, Վենետիկի՝ բնակիչներից դաստիարակած հին սերունդ նույն խավարն է, ինչ Երեւանի կենտրոնը խճողած հարուստ բնակիչների սղասող դաստիարակներն են:

Սակայն, ի սարբերություն Երեւանի, Վենետիկի սարեկան այցելում է մոտ 18 միլիոն մարդ, այնպես որ Վենետիկը երբեք մեռնող ֆաղագ չի լինի, եթե անգամ չունենա մշակական բնակիչներ:

Իսկ Երեւանը: Ինչպես տեսնում ենք, դաստիարակ անցյալի հաճախ գերազանցողից հետեւից ընկած հսկա անձաբան բազմաբնակարան շենքեր կառուցելը, ավաղ, չի փրկել մեր մայրաքաղաքը մեռնող ֆաղագների Եվրոպայի չափանշանից:

Եվ, ցավով, ֆանիստիկա եւ երազել, թե մեր ֆաղագը երբեք սարեկան 18 միլիոնի կեսի կեսի կեսի կեսի չափի հյուր կընդունի, ֆանի դեռ Եվրոպայից Վենետիկը է մեր ֆաղագները համասարած գործացումն ու անադասացումը...

հաջորդ սարի մեկ իր ծննդյան հարյուրամյակը, մեծապես գոհ կմնա՝ իմանալով, որ իր ֆերթվածը վարժ հնչյուն է Եվրոպայի սփյուռման հարցում (նույնիսկ՝ հոր կողմից ոչ հայ, այլ դրոշմ...):

Վենետիկյան հայագիտական դասընթացը կարող է մրցել աշխարհի լեզվաբանականության ուրեւէ դասընթացի հետ: Իր բնույթով այն հանգիստությունն ունի աշխարհում գեղանկերն ու գեղանկանը սարածող Գյոթե ինստիտուտի հետ, որի փիլոսոփիան, սակայն, մի հզոր դեմքություն է կանգնած: Մինչդեռ վենետիկյան ամառային հայկական դրոշմը հսկայական սեսակ ունեցող գիտնական մի ակամավոր գործիչ ջանքերի մարմնացումն է, որի երթը, մարդեմք, լինի հարատեւ՝ ֆանի կա Վենետիկը, ֆանի կա հայությունը...

Երբ «Տանկից էմանը չկա» կամ «Գննադիտող հետաքրքրված է»

Դասընթացի իսախանի մասնակիցներից երկուսի մոտ տեսա այս սարի սղագրված «Հայերեն Հոնփիլի բառարան. հայերեն-իսախանի, իսախանի-հայերեն» գիրքը, հեղինակներ՝ Բարբարա Գրասսի, Ռուզաննա Հարությունյան: Ծավալում այս բառարանը արեւելահայերեն է եւ նոր ուղղագրությամբ: Ինչ լավ է, որ Միլանի նշանավոր «Հոնփիլի» հրատարակչությունը սարբեր լեզուներով իր հրատարակությունների կողմն է սվել նաեւ հայերեն բառարանի:

Սակայն, ավաղ, ոգեւորությունս մարեց՝ բառարանի միայն մեկ բաժինը թերթից հետո: Առաջին իսկ սղագրությունը՝ այն չափազանց սիրողական աշխատանքի արդյունքն է: Նախ՝ աչքի են ընկնում անհարկ օտար բառերը (դանկ-

վարձի: Եվ կամ ինչ սրամաքանություն է Marzia անունը թարգմանվում Արուսի, իսկ Loredana-ն եւ Lorenza-ն՝ Լորիկ. սրանք նույնիսկ թարգմանություններ չեն: Liliana-ն էլ թարգմանվում է ոչ թե Շուշան, այլ՝ Լիլիթ: Իսկ լսել եմ այնպիսի արտաքին թարգմանություններ-հարմարեցումներ, ինչպիսիք են Teofilio-ն՝ Հասկանուհի, Valeria-ն՝ Արժուհի, Tristano-ն՝ Անբախտ... Ել չասած, որ եզրույթական փարավորի անունն էլ, դարձվում է, հայերեն դիտելի սառադարձել Թուրանականոն (բոլոր օրհնակները՝ էջ 795): Նաեւ հարց է առաջանում հեղինակների՝ հայերենի դաստիարակ իմացության վերաբերյալ: Հունգարիա գրելով փոխարեն երկու սեղ Ունգարիա գրելը միթե դրա աղագույցը չէ:

Բառարանի ամենախոցելի բաժինը թերեւս առանձինն են, երբ Եվրոպայի իսախանի անուններն են, երբ Եվրոպայի իսախանի անուններն են: Միայն մեկ օրհնակ՝ իսախանի «Փնտրող կզսնի» առածի հայերեն համարժեքը բնավ էլ «Արջի բնուն ընկույզ չեն զսնի»-ն չէ (էջ 784)...

Սակայն ամենամանրնորոշողն զբոսում վիսապոլ վրիդակներն ու սխալներն են: Բառարանի հեղինակները որոշել են հայերենի ուղղագրական նոր կանոններ ստեղծել՝ գրելով Ռուսիայ, Սլովակիա, Սլովենիա, Վրաստան, Շվեդիա, Իտալիա, Սարդենիա, Սիցիլիա եւ այլն: Իսկ առանձին բաժնում սեղով սղագրակի վրա գրված է. «Գննադիտող հետաքրքրված է» (էջ 785): Անհմար է կռահել այս «գննադիտող» բառի իմաստը՝ անգամ իսախանի ենթադրյալ համարժեքը հիմք ընդունելով: Ցավով, բառարանում նման օրհնակներն այնքան Եվրոպայի են, որ անկարելի է ընդգրկել մեկ լրագրային հոդվածում...